

Research Article

Childbearing Within Bounded Rationality: A Grounded Theory Study in Isfahan, Iran

Sahar Rezaei¹ , Ali Ruhani^{2*} , Abbas Askari-Nodoushan³ , Malihe Alimondegari⁴

¹ PhD Candidate of Sociology, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

² Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

³ Professor of Demography, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

⁴ Associate Professor of Demography, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 26 October 2024

Accepted: 14 January 2025

Published: 15 April 2025

Keywords:

Childbearing,
Voluntarily childless,
Single-child couples,
Bounded rationality,
Isfahan.

ABSTRACT

Childbearing is simultaneously a biological and profoundly social behavior, significantly influenced by social norms. Moreover, it is a behavior in the realm of private decisions of couples carrying a heavy burden of future responsibilities for them. Thus, it is fundamentally a decision based on couples' bounded rationality. Given the recent decline in fertility rates, this study examines the socio-cultural contexts underlying anxieties related to childbearing among voluntarily childless couples and couples with a single child. Utilizing a qualitative approach based on Strauss and Corbin's systematic Grounded Theory methodology and theoretical sampling, the research conducted 30 in-depth interviews—15 with individuals from voluntarily childless couples married for at least three years, and 15 with individuals from couples who intentionally have only one child aged over five years. Data were gathered through semi-structured interviews, and analysis was conducted through open, axial, and selective coding. The core category identified in the research is "childbearing as bounded rationality," and the central phenomenon is "altered cognitive frameworks." The findings indicate significant shifts in couples' cognitive structures, with rationalism and individualism at the core, facilitating the rational decision to remain childless or to have only one child.

Introduction

Iranian society is undergoing a significant socio-cultural shift, with smaller family sizes now becoming the dominant norm. This shift, which has occurred over the past two decades, has led Iran to join the group of countries with low fertility rates. Recent estimates indicate that the total fertility rate has dropped below the replacement level, with some provinces reporting levels just above one child per family (Statistical Center of Iran, 2021). This urgent shift in fertility rates underscores the need for a deeper understanding of fertility decision-making.

After two decades of population control policies, low fertility has become a pervasive social discourse and a dominant cultural narrative. Currently, governmental institutions and policymakers are striving to reverse this trend,

*Corresponding author: Ali Ruhani. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

E-mail addresses: aliruhani@yazd.ac.ir

E-ISSN: 2981-1066/© 2025 Population Association of Iran, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Cite this article:

Rezaei, S., Ruhani, A., Askari-Nodoushan, A. Alimondegari, M. (2025). Childbearing within bounded rationality: A grounded theory study in Isfahan, Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 20(40), 47-68.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2025.2044340.1377>

aiming to promote an alternative cultural narrative and establish public consensus around it. Given the sustained trend of low fertility and declining rates below the replacement level, there is a need for an informed and scientifically grounded approach to fertility. This study, therefore, seeks to provide a deeper understanding of fertility decision-making among couples in Isfahan, a major urban center currently experiencing low fertility. The research aims to explore the intricate web of socio-cultural factors that influence couples' anxieties regarding childbearing and shape their fertility decisions within families.

Methods and Data

This study employed a qualitative research approach, utilizing Strauss and Corbin's systematic Grounded Theory methodology and theoretical sampling. Participants were purposefully selected, and sampling continued until theoretical saturation was achieved, meaning that further data collection yielded no additional insights. Saturation was reached with 30 participants, comprising 15 voluntarily childless couples married for at least three years and 15 voluntarily one-child couples whose single child was over five years old. Interviews were conducted with one partner from each couple, as fertility decisions typically involve both individuals, and interviewing both partners might yield redundant data. Participants were aged 28 to 45 years and had educational backgrounds from high school diplomas to doctoral degrees. Their occupations varied, including government employees, teachers, self-employed individuals, and homemakers. Semi-structured interviews served as the primary data collection tool, and analysis followed open, axial, and selective coding procedures. Coding began after transcription of each interview, culminating in identifying primary and secondary categories upon completion of all interviews.

Findings

The findings revealed socio-cultural contexts underlying shifting attitudes toward fertility and anxieties about childbearing among voluntarily childless and single-child couples. Analysis of the interviews resulted in the identification of 331 concepts, 43 sub-categories, 11 primary categories, and ultimately, one core category. The primary categories included uncertainty and unpredictability, perfectionism, altered cognitive frameworks, evolving family values and attitudes, cultural shifts, challenging childhood experiences, rationalism, individualism, media influence, risky interactions, and optimism toward the future and life. The core category extracted was "childbearing as bounded rationality." The central phenomenon of this study, cognitive restructuring, indicates that even under favorable economic conditions, many couples are reluctant to have children due to profound transformations in their beliefs, significantly altering their mental and emotional frameworks regarding childbearing. The findings underscore a prevailing rationality guiding fertility behaviors and decisions among couples, revealing how modern rationality generates apprehensions. Life in modern society differs significantly from traditional society, and hence, fertility decisions involve a meticulous evaluation of internal and external factors. Here, rationality refers specifically to modern rationality, which critically examines traditional arguments promoting fertility.

Discussion and Conclusion

Findings indicate that fertility encompasses diverse dimensions beyond economic issues alone, encompassing social, cultural, cognitive, and psychological factors. Effectively managing societal dissatisfaction and pessimism is critical to producing tangible benefits in couples' lives, thus reinforcing institutional social trust in governance. As fertility pertains to private life decisions, direct governmental intervention and prescriptive approaches or poorly conceived campaigns are minimally effective unless they realistically consider familial living conditions. Since demographic shifts result from changing societal values, attitudes, and cognitive frameworks, altering fertility preferences necessitates comprehensive policy reforms—enhancing social welfare, promoting social equity, reducing poverty, and improving living standards. Consequently, substantial structural reforms are essential.

Acknowledgments

This paper is derived from the doctoral dissertation of the first author in Sociology of Social Problems in Iran, completed at Yazd University. We extend our gratitude to dissertation reviewers for their valuable insights throughout various stages of this research and to anonymous reviewers of this article for their constructive suggestions. Additionally, we sincerely appreciate the participants' cooperation in this study.

مقاله پژوهشی

فرزندآوری در پرتو عقلانیت محصور؛ مطالعه‌ای داده‌بنیاد در شهر اصفهان

سحر رضائی^۱، علی روحانی^{۲*}، عباس عسکری ندوشن^۳، ملیحه علی‌مندگاری^۴

^۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی- مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

^۲ دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد، یزد، ایران.

^۳ استاد جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد، یزد، ایران.

^۴ دانشیار جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد، یزد، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

فرزندآوری یک رفتار زیستی و هم‌زمان یک رفتار اجتماعی به‌شدت متأثر و منبعث از هنجارهای اجتماعی است. علاوه‌براین، رفتاری است در قلمرو خصوصی‌ترین تصمیم‌های زندگی شخصی زوجها که بار سنگینی از مسئولیت‌های بعدی زندگی را متوجه‌شان می‌کند؛ ازاین‌رو، تصمیم مهمی مبتنی بر عقلانیت کران‌مند زوجین است. باتوجه‌به کاهش باروری در جامعه ایران طی سال‌های اخیر، پژوهش حاضر زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی ترس از فرزندآوری بین زوج‌های بی‌فرزند و تک‌فرزند را بررسی کرده است. برای این منظور، با استفاده از رویکرد کیفی و روش‌شناسی، نظریه زمینه‌ای با رهیافت نظام‌مند استراوس و کوربین و نمونه‌گیری نظری، سی مصاحبه عمیق شامل پانزده مصاحبه با یکی از زوج‌های بی‌فرزند که حداقل سه سال از ازدواجشان می‌گذرد و پانزده مصاحبه با یکی از زوج‌های تک‌فرزند که یک فرزند بالای پنج سال دارند و به‌طور ارادی تصمیم به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی گرفته‌اند، انجام شد. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود و تحلیل داده‌ها به شیوه کدگذاری باز، محوری و گزینشی صورت گرفته است. مقوله هسته تحقیق، «فرزندآوری به‌مثابه عقلانیت محصور» و پدیده مرکزی، «تغییر ساختارهای ذهنی» است. نتایج نشان می‌دهند که ساختارهای ذهنی زوج‌ها تغییر یافته است و در این میان، عقل‌باوری و فردمحوری در مرکز هستند. این امر زمینه‌های انتخاب عقلانی بی‌فرزندگی یا تک‌فرزندگی را دامن زده است.

دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۵

پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۲۶

واژگان کلیدی:

زوج‌های بی‌فرزند،

زوج‌های تک‌فرزند،

شهر اصفهان،

عقلانیت محصور،

فرزندآوری.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه بعد کوچک‌تر خانواده در جامعه ایرانی به‌صورت یک هنجار درآمدی و ماهیت فرهنگی یافته است. از دو دهه پیش تا کنون، ایران به جرگه کشورهایی پیوسته است که با باروری پایین روبه‌رو هستند. اگرچه به‌واسطه ساختار سنی در حال تغییر جمعیت کشور و متأثر از اثر گشتاوری رشد جمعیت، بازتولید جمعیت ایران همچنان با تداوم رشد مثبت جمعیتی ادامه دارد (سرای، ۱۳۹۴؛ آقایی و صادقی، ۱۴۰۴)، این دوره براساس الگوهای پیش‌بینی جمعیت مرکز آمار ایران (۱۳۹۶، ۱۴۰۰ الف) تا دهه ۱۴۲۰ خورشیدی به سرخواهد آمد و ممکن است نرخ رشد جمعیتی منفی شود و به‌تبع، از حجم کلی جمعیت کشور و نیروهای مولد جوان کاسته خواهد شد (رزمی، ۱۳۹۶: ۶).

*نویسنده مسئول: علی روحانی. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد، یزد، ایران.

رایانامه: aliruhani@yazd.ac.ir

استناد به این مقاله: رضائی، سحر؛ روحانی، علی؛ عسکری ندوشن، عباس؛ علی‌مندگاری، ملیحه (۱۴۰۴). فرزندآوری در پرتو عقلانیت محصور؛ مطالعه‌ای داده‌بنیاد در شهر

اصفهان. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۲۰(۴۰)، ۶۸-۴۷. <https://doi.org/10.22034/jpai.2025.2044340.1377>

قانون «حمایت از خانواده و جوانی جمعیت» نمادی از اراده سیاست‌گذاری در راستای تشویق رشد جمعیت به‌منظور تغییر در روند رشد جمعیت و ترمیم ساختار سنی جمعیت است. تصویب این قانون بر اساس اصل ۸۵ قانون اساسی، با هدف حمایت از نهاد خانواده، فرزندآوری و ازدیاد جمعیت جوان کشور در آبان ۱۴۰۰ انجام شده است. با وجود تصویب و اجرای سیاست‌های تشویقی فرزندآوری، به استناد نتایج پژوهش‌ها، باروری همچنان سیر نزولی دارد و تلاش‌ها برای متوقف و معکوس کردن این روند، چندان موفق نبوده است (افشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ طالبی و عطاءاللهی، ۱۴۰۳). براساس آخرین آمارهای موجود، نرخ باروری کل به زیر سطح جانشینی کاهش یافته و حتی در برخی استان‌های کشور، به باروری خیلی پایین (در حوالی رقمی کمی بالاتر از یک فرزند) رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰ ب).

تحقیقات انجام‌شده، عوامل متعددی را برای کاهش باروری و فرزندآوری بیان کرده‌اند؛ مانند باورها و نگرش‌های متفاوت در زمینه فرزندآوری (Mayer & Trommsdorff, 2010)، مشکلات اقتصادی و بیکاری (طاووسی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادقی و همکاران، ۱۳۹۷)، افزایش سطح تحصیلات (رازقی نصرآباد، ۱۳۹۵)، فرصت‌های شغلی (Bonoli, 2008؛ قدرتی و همکاران، ۱۳۹۰)، درآمد خانواده و سطح مسئولیت‌پذیری زوجها و گرایش‌های مذهبی آنان (Razeghi Nasrabad & Alimondegari, 2019).

به نظر می‌رسد تغییرات فرهنگی از چالش‌های مهم در حوزه اجرای سیاست‌های تشویقی فرزندآوری است. از وجوه بنیادین فرهنگ نیز نظام ارزش‌هاست که رفتارها و هنجارهای افراد ازجمله الگوها و رفتارهای باروری را جهت می‌دهد (خواجانه‌نوری و همکاران، ۱۳۹۱). پس از دو دهه پیاده‌سازی سیاست‌های کنترل و کاهش جمعیت، اکنون کم‌فرزندآوری به یک گفتمان و نظام معنایی تبدیل شده است. در این اوضاع، نهادها و کارگزاران حاکمیت با در پیش گرفتن سیاست مقابل آن، یعنی افزایش جمعیت، به‌دنبال رواج نظام معنایی جدید در سطح افکار عمومی هستند و می‌خواهند اجماع عمومی را در این راستا ایجاد کنند. توجه به این نکته حائز اهمیت است که عناصر فرهنگی به‌آسانی تغییرپذیر نیستند و با نوعی سازوکار تداوم همراهند. بر این اساس، اتخاذ سیاست افزایش جمعیت از سوی دولت و حکومت به‌سادگی نمی‌تواند بر نگرش زوجها درباره فرزندآوری و تصمیم آن‌ها تأثیر بگذارد و بدون تردید، طراحی هرگونه مداخله برای افزایش فرزندآوری خانواده‌ها، نیازمند شناخت دقیق بسترها و زمینه‌ها، عوامل مداخله‌گر و علل زیربنایی است که باورها، تمایلات و سرانجام تصمیم‌های فرزندآوری زوجها را شکل می‌دهد؛ بنابراین، با توجه به تداوم روند باروری پایین در کشور و افت میزان باروری به زیر سطح جانشینی، برخورد کارشناسی بر پایه شناخت علمی در رابطه با موضوع فرزندآوری اهمیت اساسی دارد.

در این راستا، مطالعه حاضر تلاشی هدفمند برای فهم دقیق‌تر کنش‌های فرزندآوری زوجها در شهر اصفهان است که اکنون از مراکز شهری بزرگ کشور با تجربه باروری پایینی شمرده می‌شود. بر پایه منابع داده‌ای موجود، اصفهان در زمره استان‌هایی است که سطح باروری زیر میانگین کشوری دارند و براساس آخرین برآورد مرکز آمار ایران (۱۴۰۰ ب) در این استان، میزان باروری کل به ازای هر زن، کمتر از ۱/۵ فرزند است. پیش‌بینی می‌شود که سطح باروری در شهر اصفهان (مرکز استان)، حتی پایین‌تر از برآورد مذکور باشد (شمس قهفرخی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹).

بر مبنای آنچه گذشت، این پژوهش در پی پاسخ به این مسئله است: بسترهای شکل‌دهنده تصمیم‌های فرزندآوری زوجها تحت تأثیر برهم‌کنش عوامل متعدد اجتماعی و فرهنگی مانند تغییر نگرش‌ها و ارزش‌ها، دغدغه تربیت فرزندان، افزایش تحصیلات و موقعیت اجتماعی، تجمل‌گرایی و تنوع‌طلبی، چگونه ترس از فرزندآوری در زوجها را ایجاد می‌کند؟ و درنهایت، چگونه فرایند تصمیم‌گیری زوجها برای فرزندآوری را در خانواده شکل می‌دهد؟

پیشینه پژوهش

مطالعات کمی و کیفی مختلفی در زمینه کم‌فرزندی و عوامل مؤثر بر کاهش تمایل به فرزندآوری انجام شده است؛ برای نمونه، در حوزه مطالعات کمی، علیم‌رادیان و همکاران (۱۴۰۱) نشان دادند زنان با تحصیلات دانشگاهی که دارای نگرش جنسیتی مدرن هستند و زنان دارای شبکه اجتماعی محدود و با احساس ناامنی اقتصادی - اجتماعی بالا، دیرتر از زنان دیگر به فرزند دوم می‌رسند؛ بنابراین، احتمال بقای تک‌فرزندی بالاتری دارند و فاصله‌گذاری طولانی‌تری را بین فرزند اول و دوم تجربه می‌کنند.

پژوهش عباسی شوازی و همکاران (۱۳۹۹) در چارچوب نظریه اجتناب از خطر و انتخاب عقلانی، تأثیر امنیت اقتصادی و اجتماعی را بر قصد فرزندآوری زنان بررسی کرده است. زنانی که خود یا همسرانشان کم‌سن‌تر هستند، زنان با تحصیلات دانشگاهی، زنان بدون فرزند یا تک‌فرزند و زنانی که تجربه حاملگی در دو سال گذشته نداشته‌اند، بیشتر قصد فرزندآوری دارند. قصد باروری

همچنین با امنیت اقتصادی و نگرانی از آسیب‌های اجتماعی مرتبط است. با کاهش نگرانی از آسیب‌های اجتماعی و افزایش امنیت اقتصادی، قصد فرزندآوری افزایش می‌یابد. بر اساس نتایج تحلیل چندمتغیره، تأثیر ابعاد مختلف امنیت (عینی و ذهنی) در مقایسه با متغیر سن زنان و تعداد فرزندان اندک است؛ اما باتوجه به قصد فرزندآوری در زنان تک‌فرزند و بدون فرزند و ایدئال باروری بیش از دو فرزند در جامعه، انتظار می‌رود با اقدام‌های مؤثر در راستای کاهش مشکلات اقتصادی در سطح کلان و خانواده و کاهش آسیب‌های اجتماعی، اوضاع فرزندآوری در کشور تسهیل و شکاف بین باروری ایدئال و واقعی کمتر خواهد شد.

طاووسی و همکاران (۱۳۹۶) یک مطالعه ملی مقطعی در شهرها و روستاهای کشور انجام دادند. این مطالعه روی ۲۰۹۳۵ زن متأهل در سنین باروری ۱۵-۴۹ و مردان متأهل با همسرانی در سنین باروری، در ۳۲ استان در سراسر ایران انجام شد. این نتیجه حاصل شد که مهم‌ترین عامل تمایل نداشتن به فرزندآوری، نگرانی از تأمین آینده فرزند و افزایش مشکلات اقتصادی با آوردن فرزند دیگر است و مهم‌ترین دلیل تمایل به فرزندآوری، علاقه فطری به فرزندآوری و کسب جایگاه و نقش والدی است.

مطالعه عباسی شوازی و خانی (۱۳۹۳)، حاکی از تأثیر معنی‌دار ناامنی اقتصادی بر رفتار و ایدئال باروری پایین زنان است. طبق نتایج این مطالعه، با وجود نقش تعدیل‌کننده متغیرهای تحصیلات، فاصله بین واقعیت‌ها و انتظارات اقتصادی و سن زنان، تأثیر معنی‌دار ناامنی اقتصادی بر باروری همچنان پایدار بوده است. نتیجه سیاستی مقاله این است که در تدوین و اعمال سیاست‌های تسهیل فرزندآوری توجه به ویژگی‌های اقتصادی زوج‌ها در سنین باروری ضروری است.

مباشری و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی نتیجه گرفتند که عوامل افزایش هزینه‌ها و فشار اقتصادی، نبود حمایت‌ها و تسهیلات رفاهی و نگرش فرهنگی در موضوع فرزندآوری زیاد، از علل مهم دخیل در تک‌فرزندی یا بی‌فرزندی زنان متأهل بوده است. برخی مطالعات کیفی نیز با هدف کشف نداشتن تمایل به فرزندآوری، زمینه‌های کم‌فرزندی و الگوی تصمیم‌گیری فرزند بین زنان و مردان در شهرهای مختلف انجام شده است. **شمس قهفرخی و همکاران (۱۴۰۲)** در مطالعه‌ای کیفی با هدف شناسایی الگوهای ذهنی مردم درباره فرزندآوری با کاربرست روش‌شناسی کیو، به این نتیجه رسیدند که براساس تحلیل نتایج، چهار الگوی ذهنی رایج در جامعه هدف به دست آمده است: «الگوی ذهنی فرزندآوری معطوف به اقتصاد»، «الگوی ذهنی فرزندآوری رفاه‌طلبانه»، «الگوی ذهنی موافق فرزندآوری» و «الگوی ذهنی مخالف فرزندآوری».

شمس قهفرخی و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای کیفی با هدف واکاوی چالش‌های فردی و اجتماعی فرزندآوری، به این نتیجه رسیدند که ترس اقتصادی، آینده‌هراسی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دغدغه‌های انباشته، تصمیم به فرزندآوری را درگیر محاسبات مبتنی بر عقلانی بودن ابزاری می‌کند. چنین محاسباتی نه تنها انواع راهبردها را در خانواده‌ها فعال، آن‌ها را به نوعی دگردیسی و گذار ارزشی دچار می‌کند. همچنین برنامه‌ها و سیاست‌های تشویقی جمعیت، زمانی موفق است که با درک واقع‌بینانه از چالش‌های فرزندآوری، برای رفع آن‌ها تلاش کنند. به‌رغم اینکه این مطالعه نگاه جامعی به موضوع کم‌فرزندی داشته است، نمونه هدف در این مطالعه، زنان و مردان مجرد و متأهل می‌باشند؛ درحالی‌که، در مطالعه حاضر، نمونه‌ها زوج‌هایی هستند که به‌طور ارادی و آگاهانه بی‌فرزندی و تک‌فرزندی را انتخاب کرده‌اند؛ بنابراین، از این منظر، با مطالعه **شمس قهفرخی و همکاران (۱۴۰۱)** متفاوت است.

مطالعه جعفری سیریزی و همکاران (۱۴۰۱) با هدف کاوش انتقادی از دغدغه‌های اجتماعی مادران در رابطه با فرزندپروری، نشان‌دهنده فشارها، دغدغه‌ها و چالش‌های فرزندپروری، همیاری ضعیف مردان در فرزندپروری، توقع‌های فزاینده فرزند، ضرورت آرامش در محیط خانواده و نظایر آن بود. برپایه نتایج، رنج‌ها و مشقت‌های مادر و دغدغه‌ها و مشغله‌های طاقت‌فرسای او در قبال تربیت و پرورش فرزند، باتوجه به تغییر و دگرگونی ساخت خانواده و جامعه در دوران مدرن، چند برابر شده است؛ ازاین‌رو، افزایش حمایت‌های اجتماعی از زنان در امر فرزندآوری، لحاظ کردن تسهیلات فراغتی و تأمین رفاه برای مادران و زنان و برپایی جلسه‌هایی آموزشی در امر فرزندآوری و فرزندپروری از راه نهادهای مربوطه ضرورت دارد.

مطالعه حمیدی‌فر و همکاران (۱۳۹۵) نشان داد که افراد داشتن یا نداشتن فرزند را نوعی انتخاب می‌دانند که برای انتخاب‌های دیگر به تعویق می‌افتد یا سرکوب می‌شود. دلایل مهم افراد برای بی‌فرزندی، مسئولیت زیاد پدری و مادری، محدودیت‌های اجتماعی فرزند برای والدین، محدودیت‌های زناشویی فرزند برای والدین، هزینه زیاد داشتن فرزند و مخاطره‌های بارداری برای زنان است.

محمودیان و همکاران (۱۳۸۸) با انجام ۵۳ مصاحبه عمیق با زنان و مردان متأهل و مجرد سنین مختلف، به این نتیجه رسیدند که کم‌فرزندآوری در این جامعه که یک کنش اجتماعی معنادار است، به‌شدت رواج دارد و در قالب نوعی گفتمان و نظام معنایی و کنش افراد و خانواده‌ها حاکم است. نمونه هدف در این مطالعه، زنان و مردان متأهل و مجرد در سنین مختلف بوده‌اند. مطالعه حاضر از لحاظ نمونه و بستر پژوهش، با مطالعه محمودیان و همکاران متفاوت است.

بر این اساس، این پژوهش در نظر دارد با رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای، ابعاد و زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی را که در زوجها ترس از فرزندآوری ایجاد می‌کند بررسی کنند. مطالعه حاضر، در امتداد مطالعات پیشین در این زمینه قرار می‌گیرد و دستاوردهای پژوهشی این حوزه را روزآمد می‌کند. درواقع، این پژوهش می‌کوشد مسئله فرزندآوری را در لایه‌های اجتماعی و میدان واقعیت بررسی کند و شواهد و بینش‌های بیشتری درباره رفتارها و تصمیم‌های فرزندآوری زوجها در شهر اصفهان ارائه دهد.

چارچوب مفهومی

پژوهش حاضر از رویکرد پارادایمی تفسیری و روش کیفی بهره می‌برد؛ بنابراین، بررسی نظریه‌های مرتبط با موضوع نه با هدف نظریه‌آزمایی بلکه با هدف افزایش حساسیت نظری تحقیق انجام شده است. همچنین برخی از مؤلفه‌ها و نظریه‌ها و دستاوردهای مطالعات پیشین، راهنمای اصلی برای هدایت پژوهش حاضر در میدان تحقیق بوده است. در این بخش از مقاله، به‌طور خلاصه به دیدگاه‌های نظری مرتبط با موضوع پرداخته می‌شود. در زمینه کم‌فرزند و تأخیر یا فاصله‌گذاری بین فرزندان می‌توان به پاره‌ای از تئوری‌های عام‌تری اشاره کرد که در زمینه کنش فرزندآوری کاربرد دارند.

یکی از نظریه‌هایی که به همگرایی روندها و الگوهای تغییر خانواده در جوامع مختلف تأکید دارد نظریه مدرنیزاسیون خانواده یا مدل همگرایی خانواده است. مطابق نظریه **گود^۱ (۱۹۶۳)**، در جوامع مختلف به‌دلیل صنعتی‌شدن، مدرنیزاسیون و رشد شهرنشینی که فرایندی متداول در سطح جهان است، تغییر در الگوها و ساختارهای خانوادگی، در مسیری همگرا و مشابه پیش می‌رود؛ به‌طوری که مدل خانواده هسته‌ای موجود در جوامع صنعتی، به الگوی غالب و مسلط در سایر جوامع دنیا تبدیل می‌شود. در این فرایند ویژگی‌ها و عناصر خانواده احتمالاً در راستای تغییراتی مانند آزادی بیشتر در انتخاب همسر، ازدواج در سنین بالاتر، فرزندآوری در سن بالاتر همراه با طول سالیان کمتر، تعداد فرزندان کمتر و با فاصله‌گذاری طولانی‌تر و درنهایت، برابری جنسیتی بیشتر حرکت می‌کند. درمجموع، نظریه‌پردازان نوسازی معتقدند که فرایند نوسازی، جهت روان‌شناختی را از تقدیرگرایی به احساس خودکنترلی امور، ازجمله در زمینه کنترل اندازه خانواده تغییر داده است (**لوکاس و میر، ۱۳۸۱: ۳۷**).

نظریه انتخاب عقلانی، از نظریه‌های تبیین‌کننده کاهش فرزندآوری است. مدل‌های نظری کلاسیک اقتصاد باروری (Becker, 1980; Willis, 1973; Easterline, 1981)، رفتار فرزندآوری زوجها را به‌مثابه رفتار اقتصادی عقلانی در نظر می‌گیرند (**مهربانی، ۱۳۹۲**) و بر این باورند که تصمیم‌های فرزندآوری زوجها در ترازوی محاسبات و عقلانیت اقتصادی زوجها اتخاذ می‌شود. توضیح آنکه افراد در مقام عمل اهداف گوناگونی دارند که با مقایسه آن‌ها بر اساس مفهوم فایده، چیزی را انتخاب می‌کنند که سودش بیشتر از ضررش باشد؛ بنابراین، چنانچه فرزندآوری هزینه‌های چشمگیر اقتصادی و اجتماعی (همچون کاهش مشارکت در نیروی کار برای مادر) به همراه داشته باشد، از آن خودداری می‌کنند. با در نظر گرفتن این منافع و هزینه‌ها است که زوجها به انتخاب میان کمیت و کیفیت فرزندان خود دست می‌زنند. در بیان اقتصادی این تئوری، تقاضا برای فرزند تابع منفعتی است که والدین از فرزندانشان انتظار دارند و والدین همواره تصمیم‌هایی می‌گیرند که بیشترین منافع را داشته باشد (**Joshi and David, 2006**). البته گفتنی است که مطلوبیت فرزند برای والدین هم از جهت تعداد فرزندان (یعنی کمیت) و هم از جهت مقدار سرمایه‌گذاری انجام‌شده روی فرزندان (یعنی کیفیت) است (**Doepke et al., 2022**). در اوضاعی که هزینه‌های تأکیدها بر کیفیت فرزندان از یک‌سو و همچنین هزینه‌های فرصتی والدین از سوی دیگر، رو به افزایش باشد، تصمیم والدین به داشتن فرزندان کمتر سوق خواهد یافت.

در همین راستا، نظریه اجتناب و دوری از خطر، با الهام از تئوری‌های اقتصادی بیان می‌کنند که وجود مخاطره‌ها در جامعه و نگرانی‌هایی که افراد از اوضاع اقتصادی و اجتماعی جامعه، بی‌اطمینانی در بازار کار و همچنین از وضعیت آینده دارند، می‌تواند تصمیم‌ها و رفتارهای باروری کنشگران را تغییر دهد و باعث شود افراد تشکیل خانواده و داشتن فرزند (بیشتر) را به آینده محول کنند (**Kohler et al., 2002; Mills and Blossfeld, 2013; Vignoli et al., 2020**)؛ زیرا تشکیل خانواده یا والدین‌شدن از تعهدهای بلندمدت و به‌شدت نیازمند منابع است و زمانی که آینده ناامن به نظر برسد، این ترتیب‌ها به آینده موکول می‌شوند یا از آن‌ها چشم‌پوشی می‌شود (**Bernardi, et al., 2008: 292**)؛ بنابراین، احساس ناامنی و نداشتن قطعیت از آینده، محرکی برای تأخیر در تشکیل خانواده و تغییر در قصد باروری است (**Kohler et al., 2002**). با این اوصاف، هنگامی که افراد درک مبهم و نامعلومی از چشم‌اندازهای اقتصادی داشته باشند، تمایل دارند طوری عمل کنند که از خطر دور باشند (**عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۹۹**؛ **عباسی شوازی و خانی، ۱۳۹۳**). درواقع، رویکرد اجتناب از خطر، فرض را بر این می‌گذارد که افراد در وضعیت ناامنی و نابسامانی

¹ Goode

اقتصادی، به جای سرمایه‌گذاری روی داشتن فرزند که با ناامنی و هزینه بیشتر همراه است، سرمایه‌گذاری روی امنیت و منافع اقتصادی (پس‌انداز، دستیابی به بازار کار، آموزش) را در فکر می‌پروراند (Fiori et al., 2014). براساس این رویکرد، در تصمیم‌گیری برای داشتن فرزند، افراد محاسبه می‌کنند که آیا سود یک فرزند اضافی بیشتر از هزینه‌ها است. اگر هزینه اقتصادی کودکان افزایش یابد، برخی از آستانه‌های روانی فردی رد می‌شوند و تصمیم می‌گیرند فرزندی دیگری نیاورند. با افزایش سن، مزایای روان‌شناختی مربوط به آوردن فرزندان بعدی کاهش می‌یابد. در جامعه‌ای که فواید روانی فرزندآوری کم یا هزینه‌های اقتصادی فرزندآوری زیاد است، باروری پایین است و آمار بی‌فرزندگی بالاست و افراد کمتر بچه‌دار خواهند شد (عباسی شوازی و همکاران ۱۳۹۹).

در چارچوب رویکرد نهادی تحلیل باروری (McNicoll, 1980, 1994; Greenhalgh, 1988)، بر چگونگی برهم‌کنش نهادهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در ترکیب با مقتضیات متمایز فرهنگی و عناصر منحصربه‌فرد و ریشه‌دار تاریخی هر جامعه تأکید می‌شود. در رویکرد نهادی تحلیل باروری، دقت در چگونگی تأثیرپذیری ادراک‌ها و رفتارهای دموگرافیک فردی از تعامل این نهادها دارای اهمیت است و تلاش بر این است که با لحاظ کردن تفاوت‌های موجود در بافت نهادی هر جامعه، تبیینی منسجم از ارتباط میان عوامل تعیین‌کننده سطح کلان و رفتارهای فردی باروری ارائه شود (عباسی شوازی و عسکری ندوشن، ۱۳۸۴). مک‌نیکل در رویکرد نهادی تحلیل باروری، از مفهوم «عقلانیت کران‌مند» (یا عقلانیت محصور یا کران‌مند) هربرت سایمون (۱۹۷۶، ۱۹۸۲) الهام می‌گیرد و معتقد است که گزینه‌های رفتار باروری که برای افراد وجود دارند، فقط یک انتخاب از بین گزینه‌های مختلف را شامل می‌شود و این انتخاب به ساختار محیط اطلاعاتی بستگی دارد که به‌وسیله نهادهای اجتماعی شکل گرفته است. این توضیح لازم است که رویکرد مرسوم علم اقتصاد، بر عقلانیت کامل استوار است و عقلانیت را پیش‌فرضی می‌داند که بر پایه نفع شخصی بنا شده است. انتقادهای بسیاری به رویکرد عقلانیت کامل وارد شده است. یکی از این انتقادهای عقلانیت محصور یا کران‌مند در مقابل عقلانیت کامل است که هربرت سایمون (۱۹۷۶، ۱۹۸۲) مطرح کرده است. او با نقد رویکرد عقلانیت کامل اقتصاد کلاسیک، رویکرد عقلانیت محصور را مطرح می‌کند و فرایند تصمیم را نه یک فرایند کاملاً در اختیار فرد با دانش کامل بلکه فرایند تحت تأثیر انواع محدودیت‌های بیرونی و درونی می‌داند. این فرایند طی سه مرحله جست‌وجو، ارزیابی و تصمیم‌گیری به انتخاب منجر می‌شود. درنهایت، تصمیم فرد کاملاً بهینه نیست، بلکه وی را به یک حد رضایتمندی می‌رساند که موجب می‌شود او جست‌وجو و ارزیابی را متوقف کند. رضایتمندی فرد از انتخاب، برخلاف رویکرد عقلانیت کامل، تنها مطلوبیت حاصل از برآورده شدن کامل نفع شخصی نیست، بلکه رضایتمندی اعتقادی، اجتماعی و فردی تصمیم‌گیرنده را هم‌زمان در پی دارد. گرچه روش پژوهش سایمون ساده و بدیهی می‌نماید، به نظر می‌رسد نتیجه این نظریه از روش آن بسیار مهم‌تر است.

درمجموع، به نظر می‌رسد نظریه نوسازی، تئوری‌های انتخاب عقلانی، عقلانیت محصور (مرزبندی‌شده) و اجتناب از خطر نظریه‌های هستند که تبیین مناسبی برای کنش زوج‌ها در انتخاب کم‌فرزندآوری ارائه می‌دهند. زوج‌ها براساس نگرش‌ها و ارزش‌ها و انتظاراتی که از زندگی دارند، هزینه‌ها و فواید فرزندآوری را سبک و سنگین می‌کنند و سپس درباره داشتن فرزند و تعداد فرزند و زمان فرزندآوری تصمیم می‌گیرند. این چارچوب مفهومی در فهم تفاسیر زوج‌ها از فرزندآوری می‌تواند راهگشا باشد. از آنجا که در این چارچوب، دریافت‌های شخصی و تجربه‌های زیسته افراد اهمیت می‌یابد، روش تحقیق کیفی که رویکردی تفسیری و معناکاوانه دارد متناسب با چنین پژوهشی است.

روش پژوهش و داده‌ها

مطالعه حاضر از رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای استفاده می‌کند. در پژوهش کیفی، محقق با ورود به میدان، به به قصد کشف معانی، در داده‌ها غوطه‌ور می‌شود (نیومن، ۱۳۸۹: ۳۰۵). منظور از نظریه زمینه‌ای، نظریه‌ای برگرفته از داده‌هایی است که در فرایند پژوهش به‌صورت نظام‌مند، گردآوری و تحلیل می‌شوند (جهانگیری و همکاران، ۱۳۹۳). در این مسیر از نمونه‌گیری نظری استفاده شد و داده‌ها با روش مصاحبه عمیق که مهم‌ترین فن گردآوری داده‌های زمینه‌ای شمرده می‌شود گردآوری شدند (محمدپور، ۱۳۹۲: ۳۲۳-۳۲۲). در این مطالعه، مشارکت‌کنندگان به‌صورت هدفمند انتخاب شدند و بر تعدادشان تا حد اشباع نظری افزوده شد و داده‌های جدیدی به داده‌ها اضافه نشد. اشباع داده‌ها با سی مشارکت‌کننده حاصل شد. جامعه پژوهش پانزده زوج بی‌فرزند ارادی که حداقل سه سال از ازدواج‌شان می‌گذرد و همچنین پانزده زوج تک‌فرزند که یک فرزند بالای پنج سال دارند و به‌طور ارادی تک‌فرزندگی را انتخاب کرده‌اند شامل می‌شود و به این نکته نیز اشاره می‌شود که مصاحبه‌ها با یکی از زوج‌ها صورت گرفته است؛ زیرا تصمیم به آوردن یا نیاوردن فرزند یک تصمیم دونفره است و ممکن است برخی از دلایل زوج‌ها در این زمینه مشترک باشد؛ بنابراین،

تا حد امکان از مصاحبه‌های زوجی خودداری شد. به‌طور میانگین، زمان هر مصاحبه بین ۴۰ تا ۹۰ دقیقه بود. گردآوری داده‌های تحقیق با جلب رضایت و اعتماد مشارکت‌کنندگان برای همکاری صادقانه، بیان هدف‌ها، ماهیت پژوهش و تأکید بر محرمانه ماندن اطلاعات صورت گرفت. مصاحبه‌شوندگان با آگاهی کامل به فرایند مصاحبه با شرکت در پژوهش موافقت کردند. بعد از مصاحبه، با رعایت موازین اخلاقی هر مصاحبه به‌صورت دقیق پیاده‌سازی شد.

عمده فعالیت در نظریه زمینه‌ای، تجزیه و تحلیل داده‌ها است. در این نظریه داده‌ها بر اساس سه شیوه کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ (گزینشی) تحلیل می‌شوند. کدگذاری فرایندی تحلیلی است که براساس آن داده‌ها مفهوم‌گذاری می‌شوند و به هم می‌پیوندند تا نظریه را شکل دهند (کرسول، ۱۴۰۰). پس از پیاده‌سازی هر مصاحبه، روند کدگذاری انجام گرفت و پس از پایان همه مصاحبه‌ها، جمع‌بندی از فرایند کدگذاری و دستیابی به مقوله‌های فرعی و اصلی انجام شد. برای ارزیابی پژوهش کیفی، از ملاک‌هایی که لینکلن و گوبا^۴ (۱۹۸۵) مطرح کرده بودند استفاده شد. برای دسترسی به اعتبارپذیری، نخست، از تکنیک کنترل از سوی اعضا استفاده شد؛ به این صورت که بعد از تحلیل یافته‌ها، مفاهیم و مقوله‌ها، از تعدادی مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا ارزیابی و نظر خود را درباره صحت یافته‌ها مطرح کنند. همین‌طور برای انتخاب مقوله‌های مناسب، از نظر استادان خبره استفاده شد. بهره‌گیری از نظریه‌های همتایان علمی و خبره، یکی از ملاک‌های تأمین اعتبار تحقیق در مطالعات کیفی است. ویژگی‌های افراد حاضر در پژوهش در جدول ۱ آورده شده است. مشارکت‌کنندگان در بازه سنی ۲۸ تا ۴۵ با تحصیلات دیپلم تا دکترا هستند و در مشاغل کارمندی، دبیری، شغل آزاد، خانه‌داری و... فعالیت داشته‌اند. در پژوهش حاضر برای حفظ حریم خصوصی شرکت‌کنندگان، اسامی در جدول ۱ غیرواقعی و مستعار است.

¹ Open Coding

² Axial Coding

³ Selective Coding

⁴ Lincoln & Guba

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیتی مشارکت‌کنندگان

نام مستعار	سن	تحصیلات	شغل	تعداد فرزند
نیلوفر	۲۸	کارشناسی حسابداری	حسابدار	بی‌فرزند
مهسا	۲۸	دیپلم	تولید محتوا	بی‌فرزند
سارا	۲۹	کاردانی	آرایشگر	تک‌فرزند
بتول	۳۱	دیپلم	خانه‌دار	تک‌فرزند
مونا	۳۵	کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی	بازیگر تئاتر	بی‌فرزند
مریم	۳۵	کارشناسی ارشد مشاوره	مشاور	بی‌فرزند
الهه	۳۵	کارشناسی کامپیوتر	ماساژدرمانی	بی‌فرزند
فرهاد	۳۵	ارشد روان‌شناسی ورزشی	ورزشکار	بی‌فرزند
مریم	۳۶	کارشناسی ارشد بیمه	کارمند بیمه	تک‌فرزند
غزال	۳۷	ارشد برنامه‌ریزی گردشگری	مربی ورزشی	بی‌فرزند
امین	۳۷	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
فاطمه	۳۷	کارشناسی کامپیوتر	عکاس	تک‌فرزند
نرگس	۳۷	کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی	معلم	تک‌فرزند
امیر	۳۸	کارشناسی	آزاد	بی‌فرزند
مهین	۳۸	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
ریحانه	۳۸	کارشناسی ارشد تاریخ	کارمند	بی‌فرزند
الهه	۳۸	کارشناسی مدیریت بازرگانی	خانه‌دار	تک‌فرزند
فریده	۳۸	کاردانی	خانه‌دار	تک‌فرزند
سمیه	۳۸	کارشناسی ارشد صنایع	خانه‌دار	تک‌فرزند
سارا	۳۸	کارشناسی	معلم	تک‌فرزند
الهام	۳۸	کارشناسی	کارمند	تک‌فرزند
مهدیه	۳۹	کارشناسی پرستاری	پرستار	بی‌فرزند
زهرا	۳۹	دکترای ادبیات فارسی	دبیر	تک‌فرزند
رویا	۳۹	کارشناسی تربیت بدنی	دبیر	تک‌فرزند
شهین	۴۰	کارشناسی پرستاری	پرستار	بی‌فرزند
مجید	۴۰	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
ناهد	۴۰	کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی	مشاور	تک‌فرزند
احمد	۴۱	کارشناسی ارشد علوم سیاسی	ماساژدرمانی	بی‌فرزند
هاجر	۴۱	دیپلم	خانه‌دار	تک‌فرزند
پریسا	۴۳	کارشناسی ارشد کامپیوتر	حسابدار	تک‌فرزند

یافته‌ها

یافته‌ها، زمینه‌های تغییر تمایل به فرزندآوری و ترس از فرزندآوری را در زوج‌های بی‌فرزند و تک‌فرزند نشان می‌دهد. باتوجه‌به مصاحبه‌های انجام‌شده می‌توان این دلایل و زمینه‌ها را در ۳۳۱ مفهوم، ۴۳ مقوله فرعی، یازده مقوله اصلی و یک مقوله هسته تقسیم کرد (جدول ۲).

جدول ۲. مقوله‌های فرعی و اصلی تشکیل‌دهنده مقوله هسته «فرزندآوری به‌مثابه عقلانیت محصور»

Table 2. Sub-Categories and Main Categories which Constituted the Core Category of childbearing as Bounded Rationality

مقوله هسته	مقولات اصلی	مقولات فرعی
فضای بی‌اطمینانی و پیش‌بینی‌ناپذیری	فضای بی‌اطمینانی و پیش‌بینی‌ناپذیری	فضای بی‌اطمینانی به آینده
		اوضاع نامساعد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
		کاهش اعتماد اجتماعی
		فضای بی‌اطمینانی به مسائل زیست‌محیطی
		دغدغه‌های تورمی
		بحران مسکن
		ناامنی و بی‌ثباتی شغلی
		حجم کاری بیش‌ازحد
		مدیریت نادرست منابع مالی کشور
		فقدان زیرساخت‌های مناسب
		ناامنی سیاسی
		نارضایتی اجتماعی
		ترس از سیستم آموزشی برای فرزند
		حساسیت بالای زوجها
		خودارزیایی بیش‌ازحد انتقادی
کمال‌گرایی	کمال‌گرایی	ترس از والدگری نامطلوب
		تغییر ذائقه و علایق
		تغییر فضای فکری
		تغییر در باورها و اعتقادات
		مادی‌گرایی و رفاه‌طلبی
فرزندآوری به‌مثابه عقلانیت محصور	تغییرات ارزشی و نگرشی در نهاد خانواده	تغییر سبک و معیارهای زندگی
		مسئله بی‌معنایی در زندگی
		نگاه سکولار به فرزندآوری
		تغییر فرهنگ عمومی
		تراژدی فرهنگی
		تمایل به دوری از فرزندآوری
		تمایل به کاهش فرزندآوری
		افزایش سطح تحصیلی و تمایل به دوری از فرزندآوری
		رواج اندیشه‌های غرب‌گرایانه
		فشار هم‌ژنیک برای بی‌فرزندگی
تغییر بسترهای فرهنگی	تغییر بسترهای فرهنگی	تغییر سبک‌های فرزندپروری
		نگاه کیفی به فرزند
		تجربه زیسته سخت از دوران کودکی
		تعیین عقل در فرزندآوری
		انتخاب آگاهانه بی‌فرزندگی به‌واسطه مطالعات فراوان
		سیاست مبتنی بر هویت شخصی
		گرایش به استقلال
		تبلیغات مضر
		کاشت رسانه‌ای
		اعتیاد دوستان و نزدیکان
تعاملات مخاطره‌آمیز	تعاملات مخاطره‌آمیز	رفتارهای مخاطره‌آمیز
		نامیدی اجتماعی
امید به آینده و زندگی	امید به آینده و زندگی	نامیدی اجتماعی

مقولات اصلی پژوهش

۱. فضای بی‌اطمینانی و پیش‌بینی‌ناپذیری

این مقوله اصلی ابعاد و متعلقات زیادی از جمله فضای بی‌اطمینانی به آینده، فضای بی‌اطمینانی اقتصادی، دغدغه‌های توری، ناامنی سیاسی، حجم کاری بیش‌ازحد، فقدان زیرساخت‌های مناسب، فضای بی‌اطمینانی به مسائل زیست‌محیطی و بحران مسکن را شامل بود. بی‌اطمینانی اوضاعی است که در آن پیش‌آمدهای احتمالی آینده نامشخص است. در چنین موقعیتی، تصمیم‌گیری درباره آینده پیچیده و دشوار است و «فضای بی‌اطمینانی» بر تصمیم‌ها حاکم می‌شود. یکی از تصمیم‌گیری مهم در زندگی، فرزندآوری است. مشارکت‌کنندگان، حاکمیت چنین فضای بی‌اطمینانی را در همه جوانب بیان‌شده از عوامل مؤثر بر ترس از فرزندآوری می‌دانند و داشتن فرزند را در این اوضاع، عقلانی نمی‌دانند. مجید (چهل‌ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی) درباره آینده مبهم می‌گوید:

«واقعاً آدم نمی‌تونه برنامه‌ریزی بکنه برای یک ساعت، یک روز بعدش؛ چطور می‌تونه برای آینده فرزندش، برای سال‌های آتی برنامه‌ریزی کنه! اقتصادش چی می‌شه؟ وضع مسکنش چی می‌شه؟ وضع شغل و درآمدش چی می‌شه؟ وضع ازدواج و... در نتیجه می‌تونم به قاطعیت بگم صددرصد این موضوع مؤثره. آدم وقتی آینده روشنی پیش روی خودش نبینه، نمی‌تونه برنامه‌ریزی کنه برای فرزندآوری».

سیستم آموزشی کنونی نیز زمینه ترس از فرزندآوری را در نگاه مشارکت‌کنندگان به وجود آورده است. از دید مشارکت‌کنندگان، سیستم آموزشی کیفیت مطلوبی ندارد و همین امر مانعی برای فرزندآوری شده است؛ برای نمونه، احمد (۴۱ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی ارشد) اظهار می‌کند:

«بحث آموزش و پرورش خیلی مهمه به نظر من. اگر یک آموزش و پرورش داشتیم که خیلی توی خلاقیت و رشد بچه کمک می‌کرد، می‌تونست حداقل یک نگاه مثبت به من نوعی بده که بچه بیارم؛ اما من نمی‌خوام بچه در چنین آموزش و پرورش باشه...؛ یعنی وضع خیلی خیلی خراب‌تر از اون چیزیه که فکرشو می‌کنیم قراره بشه».

۲. کمال‌گرایی

کمال‌گرایی از مشکلاتی است که بیشتر افراد درگیر آن هستند. داشتن معیارها و خواسته‌های غیرواقع‌گرایانه‌ای که انجامشان دشوار است، کمال‌گرایی بیمارگونه شمرده می‌شود. حساسیت بالای زوجها، خوارزایی بیش‌ازحد انتقادی و ترس از والدگری نامطلوب عواملی هستند که ترس از فرزندآوری ایجاد می‌کنند. مشارکت‌کنندگان تحقیق می‌گفتند که برای رسیدن به بهترین خود در امر فرزندآوری در محدوده عقلانی و واقعیت می‌کوشند؛ اما با توجه به اوضاع کنونی جامعه، فرزندآوری را امری عقلانی نمی‌دانند. شواهد مصاحبه‌ها صحت این امر را نشان می‌دهد.

مونا (۳۵ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «من خودم شخصاً به مقداری ایدئال‌گرا هستم و همیشه دنبال اینم که در هنگام مواجهه با مسئله‌ای، بهترین راه حل رو داشته باشم. خب، این قطعاً دغدغه‌ام خواهد بود که اگر بچه‌دار بشم بتونم بهترین‌ها رو براش فراهم بکنم و خب چون می‌دونم نمی‌تونم، این یکی از دلایلی هست که تصمیم گرفتم بچه‌دار نشم. بهترین‌ها موارد تربیتی مدنظرمه؛ نه خوراک و پوشاک و این چیزا. موارد تربیتی مثلاً در مواجهه با اون رفتارها چه کاری بکنیم و این خیلی مهمه».

احمد (۴۱ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی ارشد): «یکی از چیزهایی که با خانمم صحبت می‌کنیم همیشه اینه که ما بحث تربیت رو خیلی اهمیت می‌دیم و فکر می‌کنیم که ما خودمون درست تربیت نشدیم تا اینکه بخوایم به بچه‌ای رو تربیت کنیم؛ یعنی اینکه ما خودمون هزار جور مشکل داریم برای بحث تربیتی؛ یعنی بک‌گراند خودمون رو که نگاه می‌کنیم می‌بینیم که همچین افرادی (همچین افرادی که می‌گم همه ایرانی‌ها رو شامل می‌شه) بر این باور بودن که بچه بالاخره بزرگ می‌شه، بالاخره یاد می‌گیره به سری چیزها و فلان؛ اما خود من به سری مطالعات روان‌شناسی هم دارم. این خیلی برام مهمه که خودم باید خیلی اطلاعات داشته باشم درباره تربیت بچه که بتونم اون چیزی که مدنظرم هست رو پیاده‌سازی کنم و اون اطلاعات رو ندارم. این به نظرم نقصیه که ما داریم تو بحث تربیت کردن و این یکی از موانع هست دیگه دقیقاً».

۳. تغییر ساختارهای ذهنی

تغییر ساختار و ذهنیت است که تغییر ایجاد می‌کند. در دهه‌های اخیر، مهم‌ترین عوامل در فرزندآوری، به تغییر ساختارهای ذهنی و تغییر ذائقه‌خواهی زوجها برمی‌گردد؛ زیرا بسیاری از زوجها با وجود اوضاع اقتصادی مطلوب، تمایل به فرزندآوری ندارند. پژوهش حاضر نیز بیشتر مشارکت‌کنندگان معتقدند فضای فکری و ذهنی‌شان با گذشته فرق کرده است؛ آن‌ها مثل مادران و پدران خود فکر نمی‌کنند و داشتن فرزند یا تعداد زیاد فرزندان جزو اولویت‌ها و علاقه‌مندی‌هایشان نیست؛ برای نمونه: فرهاد (۳۵ ساله،

بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد): «من خودم شخصاً می‌گم روزی اگر احساس نیاز کنم برای بچه‌دار شدن، به جای اینکه پیام پای یک روح جدید رو به این دنیای نامعلوم باز کنم، سعی می‌کنم شرایطش باشه برم به بچه رو به فرزند قبول کنم. شاید بتونم این‌طوری به موجودی که پاش تو این دنیا باز شده، به زندگی بهتری براش فراهم کنم.»

سمیه (۳۸ ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی‌ارشد): «من خودم الان تو وضعیت خودم اصلاً علاقه‌ای به آوردن فرزند دوم ندارم. من همیشه تو ذهن خودم دوست داشتم پیشرفت خودمو بکنم و من احساس می‌کنم بچه‌ای که آوردم مانع از پیشرفتم شد و من نتونستم رشد کنم. مادرای الان خیلی متفاوتن با مادرای قبل. خب الان هر کدوم می‌خوان رو پای خودشون بایستن و به فکر پیشرفت خودشون باشن.»

۴. تغییرات ارزشی و نگرشی در نهاد خانواده

یکی از عوامل فرهنگی مؤثر در ترس از فرزندآوری، تغییرات ارزشی و نگرشی به‌وجودآمده در خانواده‌ها می‌باشد. این مقوله حاصل پنج مقوله فرعی تغییر در باورها و اعتقادات، مادی‌گرایی و رفاه‌طلبی، تغییر سبک و معیارهای زندگی، مسئله بی‌معنایی در زندگی و نگاه سکولار به فرزندآوری است که بیشتر مشارکت‌کنندگان، در صحبت‌هایشان به آن‌ها اشاره کرده‌اند و باور داشتند که دیدگاه مردم بازتر از گذشته شده است؛ زیرا سطح آگاهی جامعه ارتقا یافته و دیدگاه مردم به مسائل تغییر کرده است. بیشتر دیدگاه‌ها در قدیم این‌طور بود و به مسائل ساده نگاه می‌کردند و باور داشتند «هر آن کس که دندان دهد، نان دهد»، اما حالا نمی‌شود روی این قضیه مانور داد و این‌طور فکر کرد و این تغییر نگرش‌ها و ارزش‌ها، زمینه دوری و ترس از فرزندآوری را فراهم کرده است.

غزال (۳۷ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد): «پیش از این حتماً تو باید فرزند می‌آوردی تا زندگیت کامل بشه، تا زندگی زناشویی کامل بشه؛ از اون طرف تو خودت احساس کنی که مادری؛ احساس کنی که پدری و تو کامل‌تر شدی. الان چنین نیست یعنی تو در جریان زندگی در زمینه خودشناسی و باور به خودت و باور زندگی، هدف زندگی، همه این چیزها اونقدر بهش فکر می‌کنی در جریان زندگی و به یک‌سری باورها می‌رسی که دیگه اون ارزشه با فرزند نمی‌یاد؛ اون ارزشه وجود داره؛ اون ارزشه رو می‌سازی؛ می‌تونی با چیزای دیگه بسازی. من نمی‌گم صددرصد تو بدون فرزند می‌تونی همه اون ارزش‌ها رو بسازی؛ ولی فرزند داشتن دیگه ارزش نیست و احساس درونی که تو بخوای فرزند داشته باشی نه یک ارزش.»

تغییر سبک و معیارهای زندگی نیز در این رابطه تعیین‌کننده است. بسیاری از مشارکت‌کنندگان پژوهش فرزند را مانعی برای ادامه تحصیل و موقعیت شغلی خود می‌دانند و حتی بچه‌دار شدن را مساوی با سلب فرصت‌های آزادی و پیشرفت دانسته‌اند که آزادی آنان را محدود می‌کند و باور دارند به‌طور کلی معیارهای زندگی تغییر کرده است و فرزندآوری دیگر اولویت نیست.

مونا (۳۵ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «یکی از دلایلی که من نمی‌خواستم هیچ‌وقت بچه‌دار بشم این بود که شاغل بودم و می‌دونستم هیچ‌وقت وقت ندارم برای نگهداری و تربیت فرزندم. بعد خیلی‌ها هم می‌گفتن بیار بزرگ می‌شه. نمی‌دونم این نگهش می‌داره اون نگهش می‌داره. من دیدگاهم این بود بچه‌ای که خودم نتونم وقت بذارم و تربیت کنم خب پس برای چی به دنیاش بیارم.»

یکی دیگر از مسائل مهم، تغییر در نگرش‌ها و ارزش‌های مادی‌گرایی و رفاه‌طلبی در زوجها می‌باشد. آن‌ها باور دارند که در اوضاع کنونی جامعه فرهنگ مقایسه‌ای و رقابتی به وجود آمده است که همه می‌خواهند از آن جا نمانند و بهترین باشند؛ مانند کلاس‌های فوق‌برنامه، مدرسه غیرانتفاعی و پوشاک و مسافرت؛ تا به قول خودشان از دیگران کم نباشند. عده‌ای هم می‌خواهند آزاد و رها باشند و از این‌رو، تن به سختی بچه‌دار شدن یا تعداد زیاد فرزندان نمی‌دهند و این موارد نیز زمینه را برای ترس از فرزندآوری در جامعه فراهم کرده است.

هاجر (۴۱ ساله، تک‌فرزند، با مدرک دیپلم): «مثلاً تو مهمونی‌ها که می‌ریم یکی می‌گه برای بچه‌ام فلان هزینه رو کردم، کادوی میلیونی و تولد فلان و کلاس‌های فلان و همه‌چی. حالا کسی که نداره و نمی‌تونه یا بچه‌اش باید سرخورده و افسرده بشه یا باید هر طور که هست از خودش و هزارتا چیز بزنه که بتونه این مادیات رو فراهم کنه که در هر دو حالت آرامش زندگی به هم می‌خوره.»

۵. تغییر بسترهای فرهنگی

باتوجه به تبلیغات سی سال گذشته در زمینه کنترل رشد جمعیت، اکنون این تغییر فرهنگی به‌آسانی اصلاح نمی‌شود؛ زیرا به‌طور کلی، کلیشه‌های فرهنگی، مقاومت زیادی در برابر تغییر و بازتعریف خود نشان می‌دهند و از طرفی، تغییر فرهنگی فرایند طولانی‌مدتی است که یک شبه ایجاد نمی‌شود. از موارد تغییر بسترهای فرهنگی، تغییر سبک‌های فرزندپروری و نگاه کیفی به فرزند، رواج اندیشه‌های غرب‌گرایانه در جامعه و افزایش سطح تحصیلات است. این عوامل زمینه‌های کاهش فرزندآوری و ترس از فرزندآوری را به وجود آورده‌اند. صحبت‌های مشارکت‌کنندگان درباره اینکه تأثیر فرهنگ بر فرزندآوری بیش از مسائل اقتصادی است، صحت این ادعا را نشان می‌دهد.

ریحانه (۳۸ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد): «من تقریباً پنج ساله که ازدواج کردم با اینکه خودم عاشق بچه‌ام و بچه دوست دارم، خب هم من تقریباً نسبت به جامعه تحصیل کرده حساب می‌شم هم همسرم، بعد از نظر مالی مشکل خاصی نداریم؛ خونه داریم؛ ماشین داریم؛ جفت‌مون شاغلیم؛ کار خوبی داریم؛ درآمدمون تقریباً نسبت به رنج جامعه درآمد بالایی حساب می‌شه؛ یعنی بیشتر از اینکه مشکل اقتصادی حساب بشه، علتش وضعیت نامعلوم جامعه است. بیشترش سیاسی و فرهنگی و اینکه اصلاً آدم به بچه‌ای رو بیاره و ندونه که چه اتفاقی میفته، اونم تو این شرایطی که چه به لحاظ زیست‌محیطی و چه به لحاظ اقتصادی، وضعیت ناامن اجتماعی و اقتصادی برای هر کسی هستش، خودخواسته تصمیم گرفتیم که هیچ‌وقت بچه‌دار نشیم.»

فاطمه (۳۷ ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «می‌شه گفت فرهنگ غربی که اومده و به فرهنگ ما اضافه شده، همه‌چی قاطی شده. بنیان خانواده بهم ریخته؛ مردم دیگه مثل گذشته فکر نمی‌کنن؛ خودخواهی‌ها زیاد شده و اعتقادات کمرنگ‌تر شده. در گذشته به نظم بیشتر عرف بوده که بچه زیاد می‌آوردن. مثلاً ده تا پانزده تا بچه می‌آوردن. مادر بزرگ من بچه هفتم رو بچه‌دار نمی‌شده می‌گفتن پشت پا بچه ششمی رو بسوزون حامله بشی؛ یعنی عرف بچه زیاد رو می‌پسندیده؛ اما الان نشانه بی‌فرهنگی بچه زیاد داشتن. الان بیشتر فرهنگ عوض شده و همون فرزند کمتر زندگی بهتر در فکر مردم رسوخ کرده. شاید هم تنبلی باشه که بچه کمتر باشه آدم راحت‌تره.»

۶. تجربه زیسته سخت از دوران کودکی

به تجربه‌ای، تجربه زیسته می‌گوییم که آگاهانه و هدفمند باشد و صاحب تجربه واقعاً درگیر آن شده و در آن زندگی کرده باشد. مشارکت‌کنندگان تحقیق باور داشتند که آسیب‌ها و تجربه‌های نامطلوب کودکی و گذشته‌شان در بیشتر اوقات باعث می‌شد مشکلات جسمی، عاطفی و رابطه‌ای بزرگ‌سالی بروز پیدا کند؛ برای نمونه:

غزال (۳۷ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد): «بحث دیگه اینه که وقتی تو والد خوب نداشته باشی، شعله‌اش و جرقه‌ای که تو بعداً بخوای بچه‌ای بیاری که اذیت بشه در تو کاشته می‌شه؛ یعنی این اتفاقی بوده که برای من افتاد.»

امیر (۳۸ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «ببینید از خودم می‌گم: من بچه که بودم بابام رو از دست دادم و چهارده سالم بوده و بابام هم وقتی دو سالش بوده پدرش رو از دست داده. بابام خیلی کار می‌کرد و معلم بود. مادرم هم معلم بود با پنج تا بچه. اینا دوره شاه رو دیده بودن و می‌گفتن خرجش درمیااد و دیگه بچه‌دار شدن و خوردن به این ور سیستم و از پس خرج بچه‌ها بر نمی‌اومدن و همش کار می‌کردن. بعد بابام سرویس مدرسه هم بود تاکسی سرویس هم بود، تاکسی خطی هم بود و خلاصه همه کاری هم می‌کرد تا خرج ما رو بتونه دربار. خیلی کار می‌کرد خیلی؛ و تونست اون سال بتونه به خونه بخره. بعدش هم سرطان گرفت و افتاد تو جا و بعد هم تموم. من که با دو شیفت کارکردن هنوز به سرپناه ندارم برای چی به بچه‌ای رو بیارم و این همه سختی بهش بدم! من گذشته خودمو دیدم و عقلانی نمی‌بینم در این شرایط داشتن فرزند.»

۷. عقل‌باوری زوجها

در دهه‌های اخیر، واژه عقل‌گرایی در ارتباط با مدرنیسم که نظامی مبتنی بر عقل و علم است به کار می‌رود. به نظر مشارکت‌کنندگان پژوهش، باتوجه به جامعه در حال گذار ایران از سنت به مدرنیته، بی‌فرزندی و تک‌فرزندی یک رفتار عقلانی است و تعداد زیاد فرزندان در گذشته به دلیل عقلانی نبودن، ناآگاهی و بی‌مسئولیتی نسل پیش بوده است؛ در جامعه مدرن باتوجه به اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و زیست‌محیطی، عقل حکم می‌کند خانواده‌ها فرزند کمتری داشته باشند. بسیاری از آن‌ها به بی‌فرزندی باور دارند و عده‌ای از مشارکت‌کنندگان هم که تک‌فرزند بودند، باور داشتند که اگر به عقب بر می‌گشتند، بی‌فرزندی را انتخاب می‌کردند. مشارکت‌کنندگان پژوهش با حاکمیت عقل و علم در زندگی‌شان، بی‌فرزندی و تک‌فرزندی را آگاهانه انتخاب کرده‌اند. بیشتر مشارکت‌کنندگان بی‌فرزند می‌گفتند: «ما اینقدر بچه خود را دوست داریم که به دنیا نمی‌آوریم.»

احمد (۴۱ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد): «ببینید من الان تقریباً دوازده سالی هست که ازدواج کردم. هم خودم و هم خانمم، مخالف فرزندآوری هستیم؛ یعنی به دلایل مختلفی به این جمع‌بندی رسیدیم که بچه نباید به دنیا بیاد. الان حتی یکی به ما بگه که خانمم نازاست، اصلاً برای ما مهم نیست. چون چیزهای مهم‌تری به نظر ما هست که این جمله رو اگه کسی هم به ما بگه ناراحت نمی‌شیم بابتش. به خاطر اینکه به سری مطالعاتی کردیم، فکر کردیم، تفکراتی داشتیم و به این جمع‌بندی رسیدیم.»

الله (۳۵ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی) از تعیین عقل در تصمیم‌هایش صحبت می‌کند:

«جدا از مسائل سیاسی و اقتصادی و این‌ها، اینکه به نظرم آدم هر چی رو به تکامل بیشتر می‌ره و بیشتر رو خودش کار می‌کنه، شاید برای به سری مسائل مثل همین بچه‌دار شدن دنبال یک جواب محکم باشه با به دلیل قانع‌کننده و بنا به به هدف مشخص و ثابتی این اقدام رو انجام بده؛ به طوری که بتونه تا آخر ثابت‌قدم بمونه. مثلاً ما به سری ارزش‌ها تو زندگی مون داریم که بهش پایبندیم؛ براش دلیل و منطق داریم و تا آخر هم وقتی با آگاهی کامل به چیزی رو به عنوان ارزش خودمون قائل می‌شیم وقتی که

با اطلاعات کامل و آگاهی کامل باشد تا آخر موضعمون رو داریم؛ یعنی به چیزیه که آگاهانه انتخاب کردیم و با عقل و منطق بررسی کردیم و تأیید شده و تا آخر ممکنه که این موضوع ادامه داشته باشه. برای این موضوع هم همینه فکر می‌کنم. من هنوز هیچ چیزی که بشه به عنوان به چیزی که بچه دار شدن رو به هدف خیلی بزرگ ببینم ندارم؛ مخصوصاً اینکه براش به دلیل قانع کننده داشته باشم ندارم».

۸. فردمحوری زوجها

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش فرزندآوری را تصمیمی کاملاً شخصی می‌دانند که کسی حق ندارد در آن دخالت کند. آن‌ها به استقلال و سیاست مبتنی بر هویت شخصی گرایش دارند که برای اهداف و موفقیت‌ها و رشد و توسعه فردی خود اهمیت زیادی قائلند؛ برای نمونه:

الهه (۳۸ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «این شرایطی که به وجود اومده و عده‌ای از مردم خودخواه شدن، نسل جدید خودخواه و نمی‌خوان وقتشون رو صرف موجود دیگه‌ای کنن؛ احساس می‌کنن اون بچه داره وقتشون رو می‌گیره و به این دید به اون بچه نگاه می‌کنن. حالا درسته لذت هم داره؛ ولی خب وقتی وقتشون رو می‌گیره؛ انرژی‌شون رو می‌گیره یا از موقعیت اجتماعی‌شون کم می‌شه و نمی‌تونن سر اون کاری که می‌خوان برن و نتیجه‌اش این می‌شه که تمایلی به فرزندآوری ندارن و من زیاد دیدم آدمای این مدلی.»

سمیه (۳۸ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی ارشد): «برای من موضوع تربیتی و این موضوع که خودم جلوی پیشرفت و کارم گرفته می‌شه برام مهم‌تره. اگر خودم رشد خودمو کرده بودم، از خودم راضی بودم خیلی رفتار بهتری می‌تونستم با بچه‌ام داشته باشم؛ چون آدم تو ناخودآگاه خودش می‌گه شاید ورود این بچه بوده که باعث شده به این مسائلم نرسم. مثلاً با خودم می‌گم من که هشت سال درس خوندم برای چی؟ همین خیلی تو حالت آدم اثر می‌ذاره. من بچه دوم بیارم دیگه هیچی. دیگه همه چی تموم. پس ترجیح می‌دم رشد خودمو داشته باشم.»

۹. کاشت رسانه‌ای

مشارکت‌کنندگان در این زمینه اطمینان دارند که قرارگرفتن در معرض رسانه‌ها و تبلیغات می‌تواند به باورها و تلقی عموم از واقعیت خارجی شکل دهد؛ برای نمونه، سریال‌های شبکه‌های ماهواره‌ای همواره زن موفق را زنی با تحصیلات دانشگاهی دارای شغل بیرون از خانه، مجرد یا در صورت تأهل با یک و نهایت دو فرزند نشان می‌دهند که در اذهان عمومی شیوه صحیح و معیار زندگی مطلوب قرار می‌گیرد و ناخودآگاه این پیام را به مخاطب خود منتقل می‌کند که ایفای نقش مادری امتیاز تلقی نمی‌شود و در نتیجه گرایش به فرزندآوری کاهش می‌یابد (رسول‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۱). همچنین از اثر سوء تبلیغات در رسانه که نتیجه عکس در فرزندآوری دارد صحبت می‌کنند. الهه (۳۸ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی) درباره اثر سوء تبلیغات می‌گوید: «تا چند سال پیش تابلو می‌زدن، بلبورد می‌زدن «فرزند کمتر زندگی بهتر». الان میان می‌زنن «فرزند بیشتر نشاط بیشتر» یا اینکه مسئولین مختلف میان می‌گن که باید هر خانواده‌ای پنج فرزند داشته باشن. این‌ها منو بیشتر به فکر فرو می‌بره که بیشتر فکر کنم در مورد اینکه تصمیمی که گرفتم آیا واقعاً درسته یا نه؟ و بیشتر مطمئن می‌شم که تصمیمم درست بود.»

مریم (۳۶ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی ارشد): «هم سن و سال‌های خودمون دهه پنجاهی دهه شصتی‌ها رو ببینید! می‌بینی یارو تبلیغ می‌کنه بچه بیارین بچه بیارین و می‌ره؛ مثلاً به خانمی بود که چند وقت پیش تبلیغ برای بچه آوردن می‌کرد و خودش ده تا بچه داشت. الان جدیداً مهاجرت کرده عمان. الان امثال اینا خیلی تأثیر می‌دارن. خب شرایط اینجا برای فرزندآوری خوب بود چرا رفت؟ اینا اثر سوء تبلیغات به نظر من.»

۱۰. تعاملات مخاطره‌آمیز

به‌طور کلی مخاطره‌های زندگی جوامع مختلف امروزی، به‌ویژه درون‌شهرها و کلان‌شهرها رو به گسترش است. در اوضاع کنونی جامعه با توجه به افزایش غرب‌گرایی در جامعه، روابط دختر و پسر در سن‌های پایین، مصرف الکل، استعمال سیگار و مواد مخدر در سنین پایین و حتی در مدرسه ترسی بین خانواده‌ها و زوجها انداخته است. مجموعه این عوامل و تعامل‌های مخاطره‌آمیز از دید صاحب‌ه‌شوندگان عاملی برای ترس از فرزندآوری شده است.

هاجر (۴۱ساله، تک‌فرزند، با مدرک دیپلم): «بچه‌ها مثل قدیم نیستن و پدر و مادر رو خدمتکار می‌دونن که همه خواسته‌هاشون برآورده بشه یا اگه مثل اینا به‌روز فکر نکنی روشن فکر نیستی. با این شرایط و اوضاع، آدم می‌ترسه بچه بیاره؛ مثلاً به نمونه تولدهایی که گرفته می‌شه. الان تو تولدها مشروبات الکلی هست و همه‌گیر شده؛ مواد مخدر هست و ... اینا واقعاً تربیت رو سخت کرده و از دست پدر و مادر کنترلش خارج شده؛ مخصوصاً بچه‌پسرها.»

امیر (۳۸ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «آدم اونجا (خارج از کشور) دلش می‌خواد ده تا بچه بباره. می‌بینه بچه از هر لحاظ تأمین؛ اما اینجا سرتو کج کنی بچه معتاد شده.»

۱۱. امید به آینده و زندگی

امید به معنی احساس توانایی در راه رسیدن به هدف است. برای امید سه بعد در نظر می‌گیرند: ۱- بعد شناختی (اهدافی که در نظر می‌گیریم)؛ ۲- بعد عاطفی (چه احساسی به این مسیر داریم. اگر این احساس منفی باشد از لحاظ عاطفی دچار سرخوردگی و ناامیدی اجتماعی می‌شویم)؛ ۳- بعد انگیزشی: چون انتظارها برآورده نشده است، انتظارهای جدیدی برای آینده مطرح نمی‌شود و این سرآغازی برای آسیب‌های اجتماعی از جمله بی‌تفاوتی اجتماعی، تضعیف بنیان خانواده و کاهش فرزندآوری می‌باشد. ناامیدی، احساس ناتوانایی در راه رسیدن به هدف است. ناامیدی اجتماعی مانند تمام پدیده‌های اجتماعی دارای علل و عوامل مختلف است؛ مانند سرایت اجتماعی، رسانه‌ها، تجربه زیسته افراد، پیش‌بینی‌ناپذیری ساختار، نداشتن امکان تحرک اجتماعی و مشکلات اقتصادی. ناامیدی سطح رضایتمندی از زندگی را پایین می‌آورد و به آسیب‌های روانی و اجتماعی متعددی می‌انجامد. مشارکت‌کنندگان در این اوضاع یا تصمیم می‌گیرند مهاجرت کنند یا به اجتماع بی‌تفاوت می‌شوند.

مهديه (۳۹ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی): «شرایطی که در کشور من هست: اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی. همه‌جوره اوضاع خرابه. آمیدی به آینده نیست. همه‌چیز اما و اگر و ابهام داره. من با شاید و ایشالا که نمی‌تونم خودم رو امیدوار کنم. الان نوجوانانی می‌بینم که سیگار می‌کشن، مواد مخدر مصرف می‌کنن (گل، تریاک، شیشه و ..). هرچه من مراقبت کنم وارد چنین جامعه‌ای می‌شه، در مدرسه با دوستان با رنگ‌های مختلف، می‌بینم و می‌شنوم؛ چطور من می‌تونم تضمین کنم و امیدوار باشم ایمن باشه و دچار مشکل نشه؟»

مریم (۳۵ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد): «در زمان حال که اکثراً دچار تضاد و تناقض هستیم، نارضایتی داریم، نمی‌تونیم برای آینده خودمون تصمیم بگیریم تا برسه به یکی دیگه که مسئولیتش هم همه‌جوره با ما می‌شه با این تصمیم. من بیشتر آینده رو به سمت منفی می‌بینم؛ از این‌رو، نمی‌تونم در این مورد تصمیمی بگیرم. همین که بتونم خودم رو سرپا نگه دارم خلیه.»

مدل پارادایمی پژوهش

باروری از مؤلفه‌های مهم تغییرات جمعیتی است. به عبارتی، همه‌چیز درباره هر جمعیت از باروری آغاز می‌شود. وقتی سراغ زوج‌ها می‌رویم و از فرزندآوری می‌پرسیم، آن‌ها فقط برای تجربه حس مادری یا پدری، تک‌فرزندی را باور دارند و حتی عده‌ای علاقه چندانی به داشتن فرزند ندارند و همه‌چیز را بر کفه ترازو می‌گذارند و سبک و سنگین می‌کنند. این تغییر نگاه و تفکر نشانه عقلانیت در انتخاب تصمیم به فرزندآوری است و زوجها تصمیم و انتخاب آگاهانه و منطقی دارند.

در شکل ۱ الگوی پارادایمی حاصل از مقولات اصلی پژوهش حاضر، ترسیم شده است. پدیده ناظر بر اتفاق، حادثه، واقعه و فکری محوری می‌باشد که از علل ناشی می‌شود. پدیده اصلی و مرکزی در این پژوهش، تغییر ساختارهای ذهنی است. بدین معنا که بسیاری از زوجها با وجود اوضاع اقتصادی مطلوب، تمایل به فرزندآوری ندارند؛ زیرا با تغییرهای عمیق در باورهای زوجها مواجهیم که ساختار ذهنی و پیوندی آنان در رابطه با فرزند را به‌طور کل متمایز از گذشته کرده است.

شرایط علی بیان‌کننده وقایع، حوادث و رویدادهایی بوده که به وقوع یا گسترش پدیده منجر می‌شوند و بر پدیده مدنظر تقدم دارند. تجربه زیسته سخت از دوران کودکی و امید به آینده و زندگی، شرایط علی در این الگوی پارادایمی هستند. تجربه زیسته سخت به این معناست که بیشتر افرادی که در خانواده‌های پرجمعیت به دنیا آمده‌اند، در فرایند جامعه‌پذیری و رشد شخصیتی با سختی‌هایی مواجه بوده‌اند. تلخی و تجربه سخت گذشته نوعی کمال‌گرایی در داشتن فرزند برای آن‌ها ایجاد کرده است که طالب رفاه بیشتر برای فرزندان خود هستند تا ناکامی‌هایی که در گذشته تجربه کرده‌اند، نصیب فرزندانشان نشود.

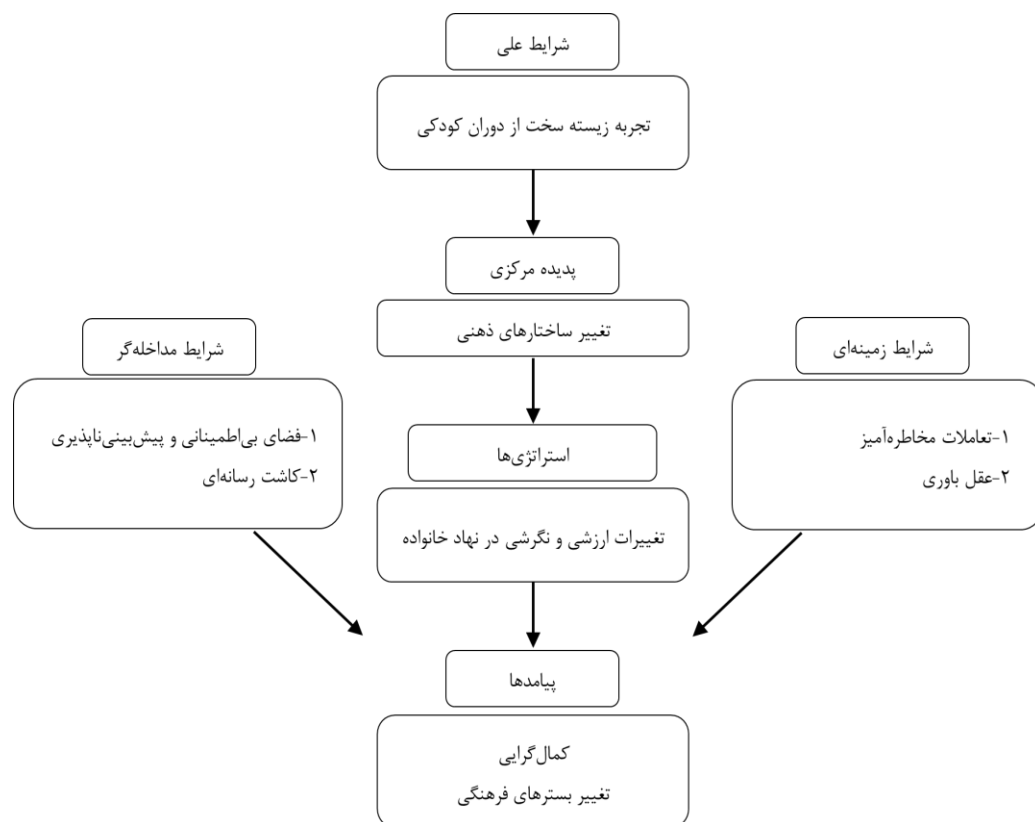
شرایط زمینه‌ای، ویژگی‌هایی خاص کنشگران و بستر و میدان پژوهش است. تعامل‌های مخاطره‌آمیز، عقل‌باوری و فردمحوری، بسترهای زمینه‌ساز این علل هستند.

شرایط مداخله‌گر را می‌توان چنین تعریف کرد: شرایطی ساختاری است که بر راهبردها تأثیر می‌گذارد و بیشتر بر نیروهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کلانی اشاره دارد که از بیرون از بستر بر بستر وارد می‌شود. شرایط مداخله‌ای پژوهش، فضای بی‌اطمینانی و پیش‌بینی‌ناپذیری و کاشت‌رسانه‌ای می‌باشد.

استراتژی‌ها (راهبردها) در پاسخ به پدیده ارائه می‌شوند. کنش‌ها و استراتژی‌های استخراج‌شده در این بخش، تغییرات ارزشی و نگرشی در نهاد خانواده می‌باشد. نتیجه و ثمره راهبردهایی که کنشگران در مواجهه با شرایط زمینه‌ای، مداخله‌گر و پدیده مرکزی اتخاذ می‌کنند می‌توان همان پیامد باشد. کمال‌گرایی و تغییر بسترهای فرهنگی، پیامدهای روایت‌شده در این بخش هستند. همان‌طور که در بالا اشاره شد، مقوله هسته تحقیق، فرزندآوری به‌مثابه عقلانیت محصور است. برای توضیح عقلانیت، به مفهوم اصلی عقلانیت از دیدگاه وبر می‌پردازیم: «تسلط فزاینده بر واقعیت و دست یافتن روش‌مند به هدفی مشخص و عملی به کمک محاسبه و ابزارهای مناسب» (وبر، ۱۳۸۴: ۳۳۲).

از نظر وبر، ویژگی اصلی دنیای مدرن، «خردورزی»، «عقلانیت» و «وهم‌زدایی از جهان» است. این‌ها ویژگی‌هایی هستند که سرنوشت جامعه زمانه را ترسیم می‌کنند. خردورزی و افسون‌زدایی ثمره عقلانیت مدرن است، نه چیزی غیر از آن. از نظر وبر جهان به‌سمت عقلانیت می‌رود و به موازات گسترش قلمرو عقلانی، دین به قلمرو غیرعقلانی رانده می‌شود. در پی عقلانی‌شدن برداشت انسان از جهان و شیوه زندگی در دوران مدرن، قلمرو حیات به دو بخش عقلانی و غیرعقلانی تفکیک شد؛ درنتیجه، نفوذ دین در زندگی انسان به‌تدریج کاهش یافت و دین به قلمرو غیرعقلانی رانده شد و نظام معنایی عقلانی بر زندگی انسان مسلط شد (وبر، ۱۳۸۴).

درنتیجه، می‌توان گفت عقلانیت مدرن توأم با نوعی ترس است که در امر فرزندآوری مشاهده کردیم؛ اینکه چگونه عقلانی‌شدن عامل ترس از فرزندآوری شده است. در اینجا عقل دارای بار ذاتی منظور ما نبوده است؛ اما عقل در معنای مدرن آن مطرح بوده است که سلسله استدلال‌های سنت‌گرایی در ترویج فرزندآوری را نقد می‌کند.

شکل ۱. الگوی پارادایمی پژوهش

Fig 1. A Paradigm Model of Research

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر با استفاده از پارادایم تفسیری و روش نظریه زمینه‌ای، زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی ترس از فرزندآوری را در زوج‌ها بررسی کرد. مشارکت‌کنندگان در پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری نظری انتخاب شدند. در این راستا، با سی نفر از زوج‌های شهر اصفهان به‌طور عمیق مصاحبه شد. برای یافتن داده‌های مطمئن و شفاف‌سازی مقوله‌ها، مصاحبه‌ها تا زمان رسیدن به اشباع ادامه یافت. سپس داده‌های گردآوری، و به‌صورت کدگذاری باز، محوری و گزینشی تحلیل شدند. با انجام مصاحبه‌ها و استخراج کدهای

مفهومی از متن مصاحبه‌ها، مجموعه‌ای از مفاهیم و مقوله‌ها به دست آمد. این مفاهیم و مقوله‌ها روایتگر ویژگی‌های خاصی از زندگی خانوادگی و اجتماعی زوج‌ها بود. درنهایت، مقوله هسته، فرزندآوری به مثابه عقلانیت محصور از مقولات اصلی تحقیق استخراج شد. از محدودیت‌های این مطالعه همانند هر پژوهش کیفی دیگر، تعمیم‌پذیری یافته‌ها است؛ اما باتوجه به اینکه دیگر مناطق جغرافیایی ایران نیز در بسیاری از ویژگی‌های اجتماعی، تاریخی، اقتصادی و فرهنگی شباهت‌های زیادی به بستر مطالعه حاضر دارند و از طرفی، خانواده‌های ایرانی در تمامی مناطق کشور در حال درک تجربه‌های مشترک در زمینه‌های مختلف هستند، یافته‌های مطالعه حاضر می‌تواند دلالت‌هایی نیز برای درک بهتر رفتارها و تصمیم‌های فرزندآوری در جامعه ایران داشته باشد. درنتیجه، احتمال دارد که بخشی از یافته‌های پژوهش حاضر، برای تحلیل باروری پایین ایران در سایر مناطق جغرافیایی کشور نیز مصداق داشته باشد؛ بنابراین، دستاوردهای علمی این پژوهش می‌تواند شناخت و بینش بهتری در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی با هدف ارتقای باروری ایجاد کند. یافته‌ها که از عقلانیتی حاکم بر رفتارها و تصمیم‌های فرزندآوری زوج‌ها در جامعه حکایت دارد، نشان داد که عقلانیت مدرن عامل نوعی ترس است. زندگی در جامعه مدرن را نمی‌توان با جامعه سنتی گذشته مقایسه کرد و فرزندآوری نیز از این امر مستثنا نیست. قبل از تصمیم‌گیری در فرزندآوری، باید همه شرایط درونی و بیرونی را سنجید. به باور مشارکت‌کنندگان حاضر در پژوهش، فقط شرایط درونی و فردی در تصمیم‌گیری اثرگذار نیستند، بلکه شرایط بیرونی و عوامل کلان، بیشتر زمینه‌های ترس از فرزندآوری را در زوج‌ها ایجاد کرده است. اوضاع مبهم اقتصادی، اجتماعی، شغلی و زیست‌محیطی، نارسایی مالی و درآمدی، و سیستم آموزشی نامناسب، عامل بروز نارضایتی و ناامیدی میان زوج‌ها شده است که در چنین برهه‌ای از تاریخ داشتن فرزند را عقلانی نمی‌دانند؛ زیرا خودشان از بودن در دنیا احساس خوشحالی ندارند و آینده را رو به پیشرفت نمی‌بینند. مشارکت‌کنندگان باور دارند ما الان آینده گذشته خودمان هستیم؛ از گذشته تاکنون هیچ جنگی تمام نشده و هیچ اتفاق مثبتی رخ نداده است. خبرهای ناگوار، جنگ، ناامنی و افزایش ناامیدی در جامعه، زوج‌ها را در تصمیم‌گیری به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی مصمم کرده است. این نتیجه در مطالعات دیگر نیز تأیید شده است و ناامیدی به آینده جامعه، از عوامل مهم در کاهش تمایل به فرزندآوری گزارش شده است (شمس قهفرخی و همکاران، ۱۴۰۱؛ طاووسی و همکاران، ۱۳۹۶). این عوامل کلان، ساختارهای ذهنی را تغییر داده است. مشارکت‌کنندگان می‌گویند زیستن در ایران آن‌ها را به این فلسفه رسانده است. نوعی تغییرات ارزشی و نگرشی در نهاد خانواده به وجود آمده است که داشتن فرزند دیگر ارزش نیست و بی‌فرزندگی امری طبیعی شمرده می‌شود؛ انگاره «فرزند عصای پیری در آینده است»، رنگ باخته است. این تغییرات ارزشی و نگرشی عامل کمال‌گرایی و تغییر بسترهای فرهنگی شده است. با بررسی یافته‌ها می‌بینیم که از علل مهم اجتماعی ترس از فرزندآوری، مرکزیت عقل‌باوری و فردمحوری بود.

یافته‌های این مطالعه با نظریه‌های نوسازی، تئوری‌های انتخاب عقلانی، عقلانیت محصور (مرزبندی‌شده) و اجتناب از خطر همسو بود. تغییر هنجارهای ذهنی و قواعد اندیشگانی که با گسترش سبک زندگی مدرن در جوامع رشد یافته است، در معنای کلی آن بر رفتارهای عینی و تاریخی مردم اثرگذار بوده است. ازجمله این رفتارها، فرزندآوری است که در کشاکش ایده‌ها و اندیشه‌ها قرار گرفته است. درواقع، همان‌طور که نظریه‌های اجتماعی به‌خوبی نشان می‌دهند انتخاب برای فرزندآوری در ترازوهای مختلفی قرار گرفته است و در این میان، عواطف و احساسات طبیعی و غریزی با ایده‌ها و اندیشه‌های جدید گلاویزند. به بیانی دیگر، می‌توان گفت قدرت عقلانیت در دنیای مدرن تا حدی بوده است که اشکال تاریخی رفتار و احساس را متغیر و متزلزل کرده و سویه‌های جدیدی از رفتار و احساس را ایجاد کرده است. سویه‌هایی که حتی در شکل رادیکال آن مادری را تجربه غیرضروری می‌داند. از سویی، در اوضاع نااطمینانی و پیش‌بینی‌ناپذیری نیز رفتارها و احساسات بازاندیشی می‌شوند و چنین فرایندی را می‌توان بین مشارکت‌کنندگان پژوهش دید. باتوجه به رواج فرهنگ مادی‌گرایی و رفاه‌طلبی در جامعه، مشارکت‌کنندگان در این پژوهش باور داشتند که فرزندان ما هم با این جامعه و فرهنگ در ارتباط خواهند بود و در چنین اوضاعی شاید نتوانیم از پس توقع‌ها و تأمین رفاه آن‌ها برآییم. پژوهش‌های شمس قهفرخی و همکاران (۱۴۰۱)، و عباسی شوازی و همکاران (۱۳۹۹) هم‌راستا با این پژوهش است.

مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر اذعان داشتند که آگاهانه و بر اساس الویت‌های خود تصمیم به فرزندآوری می‌گیرند. فرزندآوری بیش از هر چیز باید فرایندی شوق‌آفرین و از روی آگاهی و برنامه‌ریزی باشد؛ ازاین‌رو، الزام یا القا به داشتن فرزند یا فرزندان، بدون توجه به موانع فرهنگی و باورهای ذهنی زوج‌ها ممکن است با موانع محکمی در سطح تصمیم‌های خرد آن‌ها مواجه شود و نتیجه‌ای متفاوت از آثار دلخواه سیاست‌گذاران را رقم بزند. طبق بیان مشارکت‌کنندگان، در گذشته شعار «فرزند کمتر و زندگی بهتر» را تبلیغ می‌کردند و اکنون، شعار «فرزند بیشتر نشاط بیشتر» نبود مدیریت مؤثر بر تولید محتوای این تبلیغات، اثربخشی رسانه در حوزه سیاست‌های تشویقی فرزندآوری را به‌شدت تنزل داده است.

مصاحبه‌شوندگان درباره مصرف الکل و استعمال سیگار و مواد مخدر و روابط آزاد دختر و پسر در سنین نوجوانی، ابراز نگرانی می‌کردند و باور داشتند که بخش عمده تربیت بر عهده خانواده نیست و عوامل بیرونی هم مانند اوضاع اجتماعی، دوست و محیط در تربیت نقش دارند. مصاحبه‌شوندگان تصمیم به داشتن فرزند یا نداشتن فرزند را یک تصمیم مسئولانه و آگاهانه می‌دانستند که برای آن‌ها با الزام و تعهدهایی همراه است.

کمرنگ‌شدن انگاره فرزند عصای دست پیری، در تحقیق (شمس قهفرخی و همکاران، ۱۴۰۱) نیز گزارش شده است که با یافته‌های پژوهش جاری همسو بود. مشارکت‌کنندگان در پژوهش حاضر نیز بر دغدغه‌های تربیتی و بی‌تأثیر دانستن مشوق‌ها (جعفری سیریزی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲؛ ربانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ شمس قهفرخی و همکاران، ۱۴۰۰) تأکید داشتند. همچنین یافته‌های محمودیان و همکاران (۱۳۸۸) مبنی بر تأثیرپذیری کم‌فرزندی تحت وضعیت فضای گفتمانی کم‌فرزندی/رفاه و اهمیت خودحمایتی زنان، با یافته‌های پژوهش حاضر مشابهت داشت.

مشارکت‌کنندگان، فرزندآوری را یک انتخاب شخصی می‌دانند و در اولویت بعد از رسیدن به خواسته‌های مالی و اجتماعی قرار می‌دهند. همان‌طور که اشاره شد، درحالی‌که در نگاه نخست، بعد اقتصادی علت کاهش فرزندآوری است، یافته‌های پژوهش نشان داد که فرزندآوری دارای ابعاد متفاوتی است و تنها به مسائل اقتصادی بر نمی‌گردد، بلکه ترکیبی از درون‌مایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، ذهنی و روان‌شناختی بر این مقوله حاکم است. افراد در پاسخ به تغییرات اجتماعی گسترده، بیشتر راه‌هایی را در پیش می‌گیرند که کمترین سازماندهی و هزینه را نیاز داشته باشد؛ مانند به تعویق انداختن ازدواج و فرزندآوری (Van Wijk & Billari, 2024; Fiori et al., 2014; Vignoli et al., 2020).

در جمع‌بندی می‌توان گفت که ضرورت دارد نارضایتی و ناامیدی اجتماعی جمعیت کنونی به‌نحوی مدیریت شود که نتایج عملی آن در زندگی زوجها نمود واقعی پیدا کند و از این راه، اعتماد اجتماعی نهادی به حکمرانی در جامعه تقویت شود. از آنجایی که باروری به حریم شخصی افراد مربوط می‌شود و دولت‌ها و حاکمیت به‌طور مستقیم نمی‌توانند بر آن اثر بگذارند، نظرهای دستوری و تبلیغات نسجیده و بدون کارشناسی، فارغ از اوضاع و کیفیت زندگی خانوارها در وضعیت کنونی جامعه، راه به جایی نمی‌برد و تأثیر حداقلی خواهد داشت. از آنجا که تغییرات جمعیتی، حاصل تغییر در ارزش‌ها و نگرش‌ها و ساختارهای ذهنی جامعه ایرانی است و تغییر ذائقه مردم برای فرزندآوری مستلزم تغییر سیاست‌های کلان از جمله بهبود رفاه اجتماعی و وضعیت عدالت اجتماعی، کاهش فقر و ایجاد زندگی بهتر برای مردم است، این امر اصلاحات ساختاری اساسی را می‌طلبد.

سپاسگزاری

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران است که در دانشگاه یزد انجام شده است. بدین‌وسیله از نظرهای اصلاحی و ارزشمند داوران رساله در مراحل مختلف این پژوهش و نیز پیشنهادهای اصلاحی داوران ناشناس مقاله حاضر قدردانی می‌شود. همچنین از همکاری صمیمانه مصاحبه‌شوندگان در تحقیق تقدیر می‌شود.

منابع

- آقایی، نازنین؛ صادقی، رسول (۱۴۰۴). پویایی جمعیت ایران و استان‌های آن: تحلیل ممنوم پایا و ناپایا در دوره ۱۳۷۵-۱۳۹۵. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۲۰ (زیرچاپ). <https://doi.org/10.22034/jpai.2025.2048288.1390>
- افشانی، سیدعلیرضا؛ ابویی، آزاده؛ روحانی، علی (۱۴۰۱). تجربه زیسته زنان نابارور از مسئله بی‌فرزندی. *زن در توسعه و سیاست*، ۲۰ (۱)، ۲۱-۱. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.327319.1008049>
- جعفری سیریزی، فائزه؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ روحانی، علی (۱۴۰۱). مادران و تربیت نسل: کاوشی انتقادی از دغدغه‌های اجتماعی مادران در رابطه با فرزندپروری. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۴ (۳)، ۱۱۷-۱۵۸. <https://doi.org/10.22035/isih.2022.4801.4707>
- جعفری سیریزی، فائزه؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ روحانی، علی (۱۴۰۲). مادری در قلمرو اجتماعی و فرهنگی: یک مطالعه کیفی انتقادی. *مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان*، ۲۱ (۷۵)، ۱۷۹-۲۱۷. <https://doi.org/10.22051/jwsps.2022.40022.2615>
- جهانگیری، جهانگیر؛ احمدی، حبیب؛ طبعی، منصور؛ ملتفت، حسین (۱۳۹۳). برساخت فهم زنان تک‌فرزند از چالش‌های فرزندآوری (مشارکت‌کنندگان: زنان تک‌فرزند شهر اهواز). *توسعه اجتماعی*، ۹ (۱)، ۸۵-۱۱۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25383205.1393.9.1.4.3>
- حمیدی‌فر، مهدی؛ کنعانی، محمدمامین؛ عبادالهی‌چندائق، حمید (۱۳۹۵). جامعه در مخاطره و فرزندآوری: مطالعه‌ای در شهر رشت. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۲۲ (۱)، ۱۰۱-۱۳۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735000.1395.11.22.4.4>
- خواجانه‌نوری، بیژن؛ روحانی، علی؛ هاشمی، سمیه (۱۳۹۱). گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی، مطالعه موردی: زنان شهر شیراز. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳ (۳)، ۱۴۱-۱۶۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085745.1391.23.3.7.4>
- رازقی‌نصراآباد، حبیبه بی‌بی (۱۳۹۵). چگونگی تأثیرگذاری تحصیلات زنان بر تأخیر در فرزندآوری: نتایج یک مطالعه کیفی در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران. *راهبرد*

- اجتماعی فرهنگی، ۵ (۲۰)، ۱۶۷-۱۹۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.3.7.6>
- ربانی، مهدیه؛ جوادیان، سیدرضا؛ عسکری‌ندوشن، عباس (۱۴۰۱). پیامدهای طولانی‌شدن ساعات کاری پدر بر تغییر کیفیت روابط بین‌نسلی: یک مطالعه کیفی. *تداوم و تغییر اجتماعی*، ۱۱ (۱)، ۷۵-۸۷. <https://doi.org/10.22034/jscc.2022.2772>
- رزمی، الهه (۱۳۹۶). تأثیر اشتغال زنان بر تحقق سیاست‌های کلی جمعیت در ایران [آپایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت].
- رسول‌زاده اقدم، صمد؛ افشار، سیمین؛ عدلی‌پور، صمد؛ میرمحمدتبار، سیداحمد (۱۳۹۵). تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و سبک زندگی با گرایش به فرزندآوری (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید مدنی آذربایجان). *راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۵ (۲۰)، ۱۰۷-۱۳۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.3.5.4>
- سرای، حسن (۱۳۹۴). بازتولید جمعیت ایران: وضع موجود و ملاحظات درباره سیاستگذاری. *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۲۲ (۶۸)، ۳۵-۱. <https://doi.org/10.22054/qjss.2015.1279>
- شمس قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ زیناب‌عینی، حسن؛ روحانی، علی؛ عباسی شوازی، محمدجلال (۱۴۰۱). در دوراهی تصمیم به فرزندآوری؛ واکاوی چالش‌های فردی و اجتماعی فرزندآوری در بستر باروری پایین در شهر اصفهان. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۳ (۴)، ۲۸-۱. <https://doi.org/10.22108/jas.2022.132711.2269>
- شمس قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ عینی زیناب، حسن؛ روحانی، علی (۱۴۰۲). کاربرد روش‌شناسی کیو در شناسایی الگوهای ذهنی مردم در مورد فرایند فرزندآوری. *مسائل اجتماعی ایران*، ۱۴ (۱)، ۲۱۱-۲۳۵. <https://doi.org/10.61186/jspi.14.1.211>
- شمس قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ عینی زیناب، حسن؛ روحانی، علی؛ عباسی شوازی، محمدجلال (۱۴۰۰). چالش‌های اجرای سیاست‌های تشویقی فرزندآوری: مطالعه‌ای کیفی در شهر اصفهان. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۶ (۳۲)، ۷۹-۱۱۲. <https://doi.org/10.22034/jpai.2022.559285.1242>
- صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمدجلال؛ فراش، نورالدین (۱۳۹۷). قومیت، قوم‌گرایی و باروری: بررسی تأثیر ابعاد و سطوح قوم‌گرایی بر ترجیحات و رفتارهای باروری زنان گُرد و ترک در شهر ماکو. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۲ (3)، ۱۰۱-۸۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083653.1397.12.0.10.2>
- طالبی، ابوتراب و عطاءاللهی، ندا (۱۴۰۳). فرزندآوری: تحول معنایی، تأملی در تغییر ارزش‌های خانوادگی (مطالعه موردی زنان و مردان متأهل تک‌فرزند یا بی‌فرزند ساکن شهر کرج). *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۸ (۴)، ۱۰۴-۸۱. <https://doi.org/10.22034/jss.2025.2053822.1888>
- طاووسی، محمود؛ حائری‌مهریزی، علی‌اصغر؛ صدیقی، ژیا؛ مطلق، محمد اسماعیل؛ اسلامی، محمد؛ نقی‌زاده، فاطمه؛ همکاران (۱۳۹۶). تمایل به فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن در ایران: یک مطالعه ملی. *پایش*، ۱۶ (۴)، ۴۰۱-۴۱۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.16807626.1396.16.4.1.4>
- طاووسی، محمود؛ مطلق، محمد اسماعیل؛ اسلامی، محمد؛ حائری‌مهریزی، علی‌اصغر؛ هاشمی، اکرم؛ منتظری، علی (۱۳۹۴). فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن از نگاه مردم تهران: پیش‌آزمون یک مطالعه ملی. *پایش*، ۱۴ (۵)، ۶۹۷-۷۰۲. <https://payeshjournal.ir/article-1-221-fa.html>
- عباسی شوازی، محمدجلال؛ رازقی نصرآباد، حجه بی‌بی؛ حسینی جاووشی، میمنت (۱۳۹۹). امنیت اقتصادی - اجتماعی و قصد باروری در شهر تهران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۵ (۲۹)، ۲۱۱-۲۳۸. <https://doi.org/10.22034/jpai.2020.243924>
- عباسی شوازی، محمدجلال؛ خانی، سعید (۱۳۹۳). ناامنی اقتصادی و باروری: مطالعه موردی زنان دارای همسر شهرستان سمنان. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۹ (۱۷)، ۳۷-۷۶. https://www.jpaiassoc.ir/article_20069.html
- عباسی شوازی، محمدجلال؛ عسکری‌ندوشن، عباس (۱۳۸۴). تغییرات خانواده و کاهش باروری در ایران: مطالعه موردی استان یزد. *نامه علوم اجتماعی*، ۲۵ (۲۵)، ۷۵-۲۵. https://jnoe.ut.ac.ir/article_10534.html
- علیمردیان، مریم؛ رازقی نصرآباد، حجه بی‌بی؛ علی‌مندگاری، ملیحه؛ عسکری‌ندوشن، عباس (۱۴۰۱). تأخیر در تولد فرزند دوم: تحلیل دوره ماندگاری در وضعیت تک‌فرزند در شهر خرم‌آباد. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۷ (۳۴)، ۱۱۱-۱۱۳. <https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1983029.1258>
- قدرتی، حسین؛ احمدی، علی‌یار؛ مختاری، مریم؛ افراسیابی، حسین (۱۳۹۰). تحلیل سرمایه اجتماعی و باروری زنان در مناطق شهری سبزوار، مطالعه موردی: شهرهای مشهد و سبزوار. *مطالعات جغرافیایی منطقه خشک*، ۲ (۴)، ۷۹-۹۴. https://jargs.hsu.ac.ir/article_161281.html
- کرسول، جان دبلیو (۱۴۰۰). *پویای کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت پژوهی، پدیدارشناسی و ...)* (ترجمه حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی). تهران: صفار.
- لوکاس، دیوید؛ میر، پاول (۱۳۸۱). *درآمدی بر مطالعات جمعیتی* (ترجمه حسین محمودیان). تهران: دانشگاه تهران.
- مباشری، محمود؛ علیدوستی، معصومه؛ حیدری سورجانی، سعید؛ خسروی، فرزین؛ خلفیان، پوران؛ جلیلیان، محسن (۱۳۹۲). تعیین مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر الگوی باروری خانواده‌های تک‌فرزند و بدون‌فرزند شهرستان شهرکرد در سال ۱۳۹۲. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام*، ۲۱ (۶)، ۶۳-۷۰. <http://sjimu.medilam.ac.ir/article-1-1435-fa.html>
- محمداپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی، ضد روش: مراحل و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. تهران: جامعه‌شناسان.
- محمودیان، حسین؛ محمداپور، احمد؛ رضایی، مهدی (۱۳۸۸). زمینه‌های کم‌فرزندآوری در استان کردستان: مطالعه موردی شهر سقز. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۸ (۴)، ۸۵-۱۲۲. https://www.jpaiassoc.ir/article_722546.html
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۶). *پیش‌بینی جمعیت به تفکیک استان، مناطق شهری و روستایی و بر حسب جنس از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۱۵*. بازیابی شده از <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28511>
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۰ الف). *پیش‌بینی جمعیت و متوسط رشد سالانه کل کشور در دوره‌های پنج ساله از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۳۰ با شش سناریو فروض باروری*. تهران: مرکز آمار ایران. بازیابی شده از <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28511>
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۰ ب). *نتایج محاسبه میزان باروری کل با روش مستقیم با منابع مختلف داده به تفکیک استان*. بازیابی شده از

- <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28076>
- مهربانی، وحید (۱۳۹۲). بررسی مقایسه‌ای الگوها و مکاتب اقتصاد باروری با به‌کارگیری داده‌های ایران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۶(۸)، ۲۷-۵۵. https://www.jpaiassoc.ir/article_19906.html
- نیومن، ویلیام لاورنس (۱۳۸۹). *شیوه‌های پژوهش اجتماعی: رویکردهای کیفی و کمی*. (ترجمه حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی). تهران: مهربان نشر.
- وبر، مارکس (۱۳۸۴). دین، قدرت، جامعه (ترجمه احمد تدین). تهران: هرمس.
- Abbasi-Shavazi, M.J. & Khani, S. (2014). Economic insecurity and fertility: Case study of married women in Sanandaj district. *Journal of Population Association of Iran*, 9(17), 37-76. [In Persian]. https://www.jpaiassoc.ir/article_20069.html
- Abbasi-Shavazi, M.J., Razeghi-Nasrabad, H.B. & Hosseini-Chavoshi, M. (2020). Socio-Economic security and fertility intention in Tehran city. *Journal of Population Association of Iran*, 15(29), 211-238. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jpai.2020.243924>
- Abbasi-Shavazi, M.J. & Askari-Nodoushan, A. (2005). Family change and fertility decline in Iran: Case study in Yazd province. *Journal of Social Sciences* 25, 25-75. [In Persian]. https://jnoe.ut.ac.ir/article_10534.html
- Afshani, S.A., Abooei, A. and Ruhani, A. (2022). Lived experience of infertile women of their infertility issue. *Women in Development and Politics*, 20(1), 1-21. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.327319.1008049>
- Aghaei, N. & Sadeghi, R. (2025). Population dynamics in Iran and its provinces: Analysis of stable and nonstable momentum during 1996-2016. *Journal of Population Association of Iran*, 20(Forthcoming). [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jpai.2025.2048288.1390>
- Alimoradiyan, M., Razeghi Nasrabad, H.B., Alimondegari, M., & Askari-Nodoushan, A. (2023). Delay in the Second Birth: An analysis of the length of waiting time from first to the second birth among women in the city of Khorramabad, Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 17(34), 73-111. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1983029.1258>
- Becker, G.S. (1981). *A treatise on the family*. Harvard University Press.
- Bernardi, L., Klärner, A., & von der Lippe, H. (2008). Job insecurity and the timing of parenthood: A comparison between Eastern and Western Germany. *European Journal of Population*, 24(2), 287-313. <https://doi.org/10.1007/s10680-007-9127-5>
- Bonoli, G. (2008). The impact of social policy on fertility: Evidence from Switzerland. *Journal of European Social Policy*, 18(1), 64-77. <https://doi.org/10.1177/0958928707081074>
- Creswell, J.W. (2021). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 2nd ed. (Translated to Persian by H. Danaeifard & H. Kazemi). Tehran: Saffar. [In Persian].
- Doepke, M., Hannusch, A., Kindermann, F., & Tertilt, M. (2022). The economics of fertility: A new era (National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper No. 29948). <http://www.nber.org/papers/w29948>
- Easterlin, R.A. (1978). The economics and sociology of fertility: A synthesis. In C. Tilly (Ed.), *Historical studies of changing fertility* (pp. 57-134). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9781400871452-003>
- Easterlin, R.A. (Ed.). (1980). *Population and economic change in less developed countries*. National Bureau of Economic Research and University of Chicago Press.
- Fiori, F., Rinesi, F., Pinnelli, A., & Prati, S. (2014). Economic insecurity and the fertility intentions of Italian women with one child. *Population Research and Policy Review*, 33(5), 731-751. <https://doi.org/10.1007/s11113-013-9266-9>
- Ghodrati, H., Ahmadi, A., Mokhtari, M. & Afrasiabi, H. (2011). Analysis of social capital and fertility in urban regions of Sabzevar. *Journal of Arid Regions Geographic Studies*, 2(4), 79-94. [In Persian]. https://jargs.hsu.ac.ir/article_161281.html
- Goode, W.J. (1963). *World revolution and family patterns*. Free Press of Glencoe.
- Greenhalgh, S. (1988). Fertility as mobility: Sinic transitions. *Population and Development Review*, 14(4), 629-674. <https://doi.org/10.2307/1973627>
- Hamidifar, M., Kanani, M.A. & Ebadollahi-Chanzanagh, H. (2017). Risk society and childbearing: A study in the City of Rasht. *Journal of Population Association of Iran*, 11(22), 102-136. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735000.1395.11.22.4.4>
- Jafari-Sirizi, F., Askari-Nodoushan, A., & Ruhani, A. (2022). Mothering and childrearing: A critical exploration of mothers' social concerns about parenting. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(4), 117-175. [In Persian]. <https://doi.org/10.22035/isih.2022.4801.4707>
- Jafari-Sirizi, F., Askari-Nodoushan, A., & Ruhani, A. (2023). Motherhood in socio-cultural context: A critical qualitative study. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 21(2), 179-217. [In Persian]. <https://doi.org/10.22051/jwsps.2022.40022.2615>
- Jahangiri, J., Ahmadi, H., Tabiee, M. & Moltafet, H. (2014). Construction of one-child women understanding Of childbearing challenges (participants: One-child women of Ahvaz). *Quarterly Journal of Social Development / Previously Human Development*, 9(1), 85-110. [In Persian]. https://qjds.scu.ac.ir/article_11432.html
- Joshi, H., & David, P. (2006). The social and economic context of fertility. In G. Caselli, J. Vallin, & G. Wunsch (Eds.), *Demography: Analysis and synthesis* (pp. 505-528). Academic Press.
- Khajenoori, B., Ruhani, A. & Hashemi, S. (2012). Tendency towards veil and different lifestyles case study: Shiraz women. *Journal*

- of *Applied Sociology*, 23(3), 141-166. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085745.1391.23.3.7.4>
- Kohler, H.P., Billari, F.C., & Ortega, J.A. (2002). The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), 641-680. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2002.00641.x>
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publication.
- Lucas, D. & Meyer, P. (2002) *Beginning Population Studies*, (Translated to Persian by H. Mahmoudian). Tehran: University Of Tehran. [In Persian].
- Mahmoudian, H., Mohammadpour, A., & Rezaei, M. (2009). Backgrounds of low fertility in Kurdistan province: A case study of Saqqez city. *Journal of Population Association of Iran*, 4(8), 85-122. [In Persian]. https://www.jpaiassoc.ir/article_722546.html
- Mayer, B., & Trommsdorff, G. (2010). Adolescents, value of children and their intentions to have children: A cross-cultural and multilevel analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41(5-6), 671-689. <http://dx.doi.org/10.1177/0022022110372195>
- McNicol, G. (1980). Institutional determinants of fertility change. *Population and Development Review*, 6(3), 441-462. <https://doi.org/10.2307/1972410>
- McNicol, G. (1994). Institutional analysis of fertility. In K. Lindahl-Kiessling & H. Landberg (Eds.), *Population, economic development, and the environment* (online ed.). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198289500.003.0008>
- Mehrbani, V. (2014). A comparative study of economic schools of fertility by using data from Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 8(16), 5-27. [In Persian]. https://www.jpaiassoc.ir/article_19906.html
- Mills, M., & Blossfeld, H.P. (2013). The second demographic transition meets globalization: A comprehensive theory to understand changes in family formation in an era of rising uncertainty. In A. R. Evans & J. Baxter (Eds.), *Negotiating the life course: Stability and change in life pathways* (pp. 9-33). Springer.
- Mobasheri, M., Alidosti, M., Heidari-Sorshajani, S., Khosravi, F., Khalafian, P., & Jalilian, M. (2013). Determination of the most important factors influencing the fertility patterns of single child and childless families in Shahr-e-kord City in 2013. *Journal of Ilam University of Medical Science*, 21(6), 63-70. [In Persian]. <http://sjimu.medilam.ac.ir/article-1-1435-en.html>
- Mohammadpur, A. (2013). *Qualitative research method, counter method: The practical stages and procedures in qualitative methodology*. Tehran: Jameshenasan. [In Persian].
- Newman, W.L. (2009). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. (Translated to Persian by H. Danaeifard, & H. Kazemi). Tehran: Mehraban Publication. [In Persian].
- Rabbani, M., Javadian, S.R. and Askari-Nodoushan, A. (2022). Consequences of father's long work hours on the intergenerational relationship quality: A qualitative study. *Journal of Social Continuity and Change*, 1(1), 57-75. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jssc.2022.2772>
- Rasulzade Aghdam, S., Afshar, S., Adlipour, S. and Mirmohamdtabar, S.A. (2016). Analyzing the relationship of social capital and lifestyle with the tendency to childbearing (Case study: students of Azarbaijan Shahid Madani University). *Socio-Cultural Strategy*, 5(3), 107-135. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.3.5.4>
- Razeghi Nasrabad, H.B. (2016). Para Effect of Education on Childbearing Postponement: A qualitative study among female students in Tehran Universities. *Socio-Cultural Strategy*, 5(3), 167-190. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.3.7.6>
- Razeghi Nasrabad, H.B., & Alimondegari, M. (2019). Gender preference and its influence on fertility intention in the low-fertility context of Tehran, Iran. *Journal of Midwifery Reproductive Health*, 7(4), 1972-1980. <https://doi.org/10.15296/ijwhr.2019.37>
- Razmi, E. (2017). The impact of women's employment on the realization of general population policies in Iran [Master's thesis, Islamic Azad University, Marvdasht Branch]. [In Persian].
- Sadeghi, R., Abbassi Shavazi, M., Farash, N. (2018). Ethnicity, ethnocentrism and fertility: The study of the effects of ethnocentrism on fertility intention and behavior among Kurdish and Turkish women in Maku city. *Journal of Iranian Social Studies*, 12(3), 80-101. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083653.1397.12.0.10.2>
- Saraei, H. (2015). Population reproduction of Iran: Current status and some policy considerations. *Social Sciences* 22(68), 1-35. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/qjss.2015.1279>
- Shams Gahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A., Eini-Zeinab, H., Ruhani, A., & Abbasi-Shavazi, M.J. (2022). At the crossroad of decision to have children: An analysis of individual and social childbearing challenges in the context of low fertility in Isfahan. *Journal of Applied Sociology*, 33(4), 1-28. [In Persian]. <https://doi.org/10.22108/jas.2022.132711.2269>
- Shams-Ghahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A., Eini-Zinab, H., Ruhani, A., & Abbasi-Shavazi, M.J. (2021). Challenges of new pronatalist population policies and programs in Iran: A qualitative study in the city of Isfahan. *Journal of Population Association of Iran*, 16(32), 79-112. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jpai.2022.559285.1242>
- Shams-Ghahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A., Eini Zeinab, H., Ruhani, A. (2023). The application of Q-methodology for identifying the mental patterns of the people of Isfahan city about childbearing. *Social Problems of Iran*. 14(1), 211-235. [In Persian]. <https://doi.org/10.61186/jspi.14.1.211>
- Simon, H.A. (1976). *Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organization* (3rd ed.). The Macmillan Company.

- Simon, H.A. (1982). *Models of bounded rationality: Vol. 1. Economic analysis and public policy*. MIT Press.
- Statistical Center of Iran. (2017). *Population forecast by province, urban and rural areas, and by gender from 2017 to 2036*. Retrieved (July 8, 2024) from: <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28511>
- Statistical Center of Iran. (2021a). Population forecast and average annual growth of the entire country in five-year periods from 2017 to 2051 with six fertility assumptions scenarios. Tehran: Iran Statistical Center. Retrieved (July 8, 2024) from: <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28511>
- Statistical Center of Iran. (2021b). Results of calculating total fertility rate using the direct method with different data sources by province. Retrieved (July 8, 2024) from: <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28076>
- Talebi, A. & Ataollahi, N. (2025). Childbearing: A reflection of changing family values: The case of married one-child or childless men and women in Karaj. *Journal of Iranian Social Studies*, 18(4), 81-104. <https://doi.org/10.22034/jss.2025.2053822.1888>
- Tavousi, M., Esmail Motlagh, M., Eslami, M., Haerimehrizi, A., Hashemi, A., Montazeri, A. (2015). Fertility desire and its correlates: A pilot study among married citizens living in Tehran, Iran. *Payesh*, 14(5), 697-702. [In Persian]. <https://payeshjournal.ir/article-1-221-en.html>
- Tavousi, M., Haerimehrizi, A., Sadighi, J., Esmail Motlagh, M., Eslami, M., Naghizadeh, F., ... & et al. (2017). Fertility desire among Iranians: A nationwide study. *Payesh*, 16(4), 401-410. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.16807626.1396.16.4.1.4>
- Van Wijk, D., & Billari, F.C. (2024). Fertility postponement, economic uncertainty, and the increasing income prerequisites of parenthood. *Population and Development Review*, 50, 287-322. <https://doi.org/10.1111/padr.12624>
- Vignoli, D., Bazzani, G., Guetto, R., Minello, A., & Pirani, E. (2020). Uncertainty and narratives of the future: A theoretical framework for contemporary fertility. In R. Schoen (Ed.), *Analyzing contemporary fertility*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48519-1_3
- Weber, Marx. (2005). *Religion, Power, Society / From Max Weber: Essays in sociology* (Translated to Persian by A. Tadayon). Tehran: Hermes Publication. [In Persian].
- Willis, R.J. (1973). A new approach to the economic theory of fertility behavior. *Journal of Political Economy*, 81(2, Part 2), S14-S64. <https://doi.org/10.1086/260152>